

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované prezenční studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Urbanová

Dynamika a vývoj vztahů v pravo-levém spektru
V České republice

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce:
Doc.PhDr. Radomír Havlík, CSc.**

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined Studies
2010 - 2012

DIPLOMA THESIS

Lucie Urbanová

Dynamics and development of left-right spectrum in Czech republic

Prague 2010

**The Diploma Thesis Work Supervisor:
Doc.PhDr. Radomír Havlík, CSc.**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená magisterská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Lucie Urbanová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu Doc.PHDr. Radomíru Havlíkovi, CSc. za pomoc při psaní diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá dynamikou a vývojem vztahů v pravo-levém spektru v České republice. Rozebírá pojmy levice a pravice, politické strany, politický systém, stranický systém. Popisuje vývoj levice a pravice z historického pohledu. Dále popisuje vývoj politického a stranického systému v České republice a popisuje politické strany vzhledem k pravolevému spektru. Diplomová práce dále vysvětluje chápání pojmů levice a pravice v českém veřejném mínění a analyzuje výsledky parlamentních voleb.

Klíčové pojmy

levice, pravice, politická strana, stranický systém, politický systém, ideologie, politika, pravo-levé spektrum.

Annotation

Diploma thesis deals with the dynamics and development of relations in the left-right spectrum in the Czech republic. It analyzes the concept of left and right from a historical perspective. It also describes the development of political and party system in the Czech republic and describes the political parties due to left-right spectrum. This thesis explains the understanding of the concepts of left and right in the czech public opinion and analyzes the results of parlamential election.

Key words

Left, right, political party, party system, ideology, politics, left-right spektrum.

ÚVOD	8
1. POLITICKÉ STRANY, STRANICTVÍ, POJETÍ LEVICE A PRAVICE V POLITOLOGICKÉ TEORII	9
1.1 Politické strany	9
1.2 Funkce politických stran	10
1.3 Právní vymezení politických stran v ČR	10
1.4 Dělení politických stran	11
1.5 Stranictví	15
1.6 Charakteristika levice a pravice v politologické teorii	17
2. VÝVOJ POLITICKÉHO SYSTÉMU A VÝVOJ LEVICE A PRAVICE V ČESKÉ REPUBLICI	24
2.1 Politický systém	24
2.2 Politický systém 1918-1939	24
2.2 Politický systém 1939-1945	27
2.2 Politický systém 1945-1989	28
2.3 Politický systém po roce 1989	32
2.4 Profily parlamentních stran a jejich podíl na volbách	34
2.5 Vývoj levice a pravice v České republice	42
3. STRANICKÝ SYSTÉM PO ROCE 1989 A JEHO VÝVOJ	54
4. POJETÍ PRAVICE A LEVICE VE VEŘEJNÉM MÍNĚNÍ, ANALÝZA VOLEB	60
4.1 Pojetí pravice a levice ve veřejném mínění	60
4.2 Analýza voleb	62
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ:	72
SEZNAM POUŽITÉ ZAHRANIČNÍ LITERATURY A PRAMENŮ:	74
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ:	74

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá dynamikou a vývojem pravice a levice v České republice. Pro tuto práci je nezbytné objasnit teorii politických stran, klasifikaci levice a pravice a objasnit politický systém České republiky. Z hlediska vývoje levice a pravice je důležité zachytit stranický vývoj v České republice. Obecně transformace postkomunistických zemí k pluralitním demokraciím je velmi zajímavým a stále aktuálním problémem.

Česká republika má nespornou výhodu v tom, že může ve svém vývoji navazovat na demokratickou minulost 1.Československé republiky. Ta se promítá do aktuálního politického systému a touto skutečností byl velmi zásadně ovlivněn vznik některých politických stran.

Klasifikace politických stran podle lineárního spektra levice a pravice je z ideologického hlediska velmi jednoduchá. Ve skutečnosti ovšem bývá mnohem složitější politické strany k jedné jasné ideologii přiřadit. Současné politické strany se programově hlásí k určité ideologii, ale jejich skutečná politika této ideologii odpovídat nemusí. V České republice jsou pro vymezení jasných pólů na straně levice a pravice mezníkem volby v roce 1996, kdy byl v politickém systému ustálen počet relevantních aktérů a zřetelně se konstituovaly dva dominantní póly systému a to ČSSD na straně levice a ODS na straně pravice. Jasná polarizace dominantních stran byla také způsobena změnou chování voličů, kteří byli vyvedeni z euforického vytržení po zavedení tržního hospodářství s nenaplněným očekáváním zlepšení své životní situace.

1. POLITICKÉ STRANY, STRANICTVÍ, POJETÍ LEVICE A PRAVICE V POLITOLOGICKÉ TEORII

1.1 Politické strany

Politická strana je v současnosti hlavním organizačním principem moderní politiky, které hraje v každodenním životě velkou roli. Politické strany vyjadřují a prosazují základní potřeby a zájmy skupin lidí ve společnosti. Občané, kteří přidělují stranám své hlasy, si tak volí své zástupce, kteří je reprezentují a tím spojují občanskou společnost s mocenskou strukturou státu.

Definice politické strany

Slovo strana pochází z latinského *pars* (anglicky party), jež označuje jistou část či díl v rámci celku.¹ Strany tedy vystupují jako ochránci „veřejného zájmu.“

V systémech založených na reprezentaci jsou možnosti přímé účasti lidu omezeny, pak se tvrzení o demokratických vládách dá zdůvodnit jedině tím, že vláda tak či onak lidu slouží nebo jedná v jeho zájmu.²

Politické strany jsou tedy organizované skupiny lidí, které se pokouší získat vládní moc ať už volbami tak i jinými způsoby. Prosazují společné představy pomocí svého programu a ideologie. V demokratických společnostech je členství ve stranách dobrovolné a otevřené, v totalitních zřízení jsou občané ke členství nuceni a mohou jim být za členství nabízeny výhody.

Politické strany jsou součástí struktur masové politiky, která nastoupila spolu s reprezentativní vládou a s tím, jak se během 19.století postupně rozšiřovalo volební právo.³

¹ Klíma, M.: Volby a politické strany str.14

² Heywood: Politologie str.207

³ Heywood: Politologie str.266

1.2 Funkce politických stran

Politické strany uvnitř demokratickém systému mají mnoho důležitých funkcí, které stabilizují nebo mění společnost tím, že jsou na první úrovni zastupování občanů. Heywood uvádí tyto hlavní funkce politických stran: reprezentace, formování a doplňování elity, formulování cílů, artikulace a agregace zájmů, socializace a mobilizace, organizování vlády.⁴

Reprezentační funkce je uskutečňována pomocí voleb, jako prostředku vytváření legitimacy uchopení moci, formováním elit a vytvářením a mobilizováním veřejného mínění. Formování elit probíhá dosazováním stranických vůdců a představitelů na funkce nebo místa v parlamentu potažmo ve vládách. Pro to, aby byla strana volena musí mít jasně formulován cíl, který je artikulován a agregován do programu dané strany. Program strany zajišťuje voličskou podporu, protože je možné se s ním dobře identifikovat, socializovat a mobilizovat. Pokud je program pro voliče lákavý a umožní mu ztotožnit se s ním, svou podporu straně jednoduše projeví ve volbách.

1.3 Právní vymezení politických stran v ČR

V České republice jsou politické strany upraveny zákonem č.424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích. Zde jsou podmínky pro založení politické strany, kdy může stranu založit trojice občanů pokud doloží petici nejméně 1000 občanů požadujících, aby strana vznikla - §6. Dle §2 je strana povinna registrovat se a členem strany mohou být pouze fyzické osoby, starší 18 let a to tak že mohou být členem pouze jedné strany. Strany jsou právnickými osobami a státní orgány mohou zasahovat do jejich postavení pouze na základě zákona a v jeho mezích. Strana musí respektovat demokracii a nenásilí, nesmí usilovat o odstranění demokratických základů státu, o zamezení svobodné soutěže politických stran nebo o rovnoprávnosti zákonů, její činnost nesmí ohrožovat mravnost, veřejný pořádek, právo a svobodu

⁴ Heywood: Politologie str.272

občanů. V §6 je popsáno, jak mají vypadat stanovy politické strany a co musí obsahovat, mimo názvu strany, sídlo, programové cíle, práva a povinnosti členů, v případě organizačních jednotek jejich vymezení, orgány strany a popis rozsahů jejich činnosti a právních úkonů, zásady hospodaření, stanovení členských příspěvků a způsob naložení s majetkovým zůstatkem po likvidaci (v případě, že je strana zrušena). Pokud strana splní všechny požadavky stanovené tímto zákonem, podává návrh ministerstvu vnitra a to je povinno zapsat stranu do Rejstříku stran a hnutí.⁵

1.4 Dělení politických stran

Jednoznačná klasifikace politických stran je v podstatě nemožná, strany mají mnoho rovin ze kterých je možné je posuzovat a v různých kategoriích nejsou jednoznačně zařaditelné. Určité konfliktní roviny mají strany v pluralitních společnostech stejné a v jiných se mohou diametrálně odlišovat. Typologie jednotlivé strany se mění i v průběhu času, kdy dochází ke společenským, politickým a ekonomickým změnám, na které strana nemusí být vždy dobře připravena a schopna rychle reagovat a tím může přijít o svou voličskou základnu.

Klasifikaci stran lze provést z hlediska organizační struktury strany podle šíře sociální podpory, přístupu ke členské základně, výběru vůdců – vedení strany a kandidátů pro volební účely, způsobu jejich financování a politických cílů. Z hlediska dílčích *organizačních prvků* se nejčastěji používá dělení stran na základě čtyř kritérií:⁶

- Sociální podpora – v této skupině se nachází strany, jež mají úzký zájem např. strany jež se orientují na ekologii, etnickou nebo národní část obyvatel. Dalším typem v této sekci jsou strany catch-all (strana která výrazně omezuje svou ideologickou výbavu, aby mohla oslovit co největší počet voličů)

⁵ zákon č. 424/1991 Sb

⁶ Klíma, M.: Volby a politické strany str.35

- Členská základna – do této skupiny patří strany, které mají členství uzavřené nebo otevřené. Uzavřené strany mají silný ideologický náboj a značný organizační centralismus (např. strany komunistického typu) kdežto strany otevřené jsou otevřené všem zájemcům
- Výběr kandidátů – strany které pro volení a dosazování své představitel v podobě kandidátů do nejvyšších stranických orgánů a postavení na kandidátních listinách atp., využívají buď celý stranický aparát nebo jejich volba probíhá jen v rámci malé skupiny stranické elity
- Stranické cíle – hlavním cílem všech stran je získat podíl na moci a kontrolovat vládu. Revoluční tzv. antisystémové strany si kladou za cíl nejen uchopení moci, ale i ovládnout stranický aparát a prostřednictvím vlády změnit způsob života lidí.

V dalším rozdělení se pokusím stručně nastínit vývoj politických stran z hlediska jejich historického a sociálního vývoje. Pro tento vývoj je určující rozšiřování volebního práva a zvětšující se podíl participace na politické moci.

Nejstaršími stranami, které fungovaly jsou strany *elitní*. Jejich představitelé byly majetkově privilegované skupiny obyvatel a aristokratická elita tedy menšina obyvatelstva.

Elitní strany vyrůstaly z parlamentu, respektive z potřeb privilegovaných zajistit volební procedurou vstup svých reprezentantů do parlamentu a koordinovat jejich postup v zákonodárné činnosti.⁷

Elitní strany nebyly politickými stranami ve stejném smyslu v jakém strany chápeme dnes, skutečné politické organizace vznikly až s postupným rozšiřováním volebního práva na další vrstvy obyvatel. Z tohoto hlediska byly dalším typem stran *strany masové*. Masové strany již měly vnitřní strukturu, mohutný stranický aparát a jejich činnost byla orientovaná k určité ideologii. S rozšiřováním všeobecného volebního práva získávaly strany na významu.

⁷ Klíma, M.: Volby a politické strany str.37

Masová strana klade důraz na početné členstvo a vytváření široké voličské základny. Strany jsou formálně organizovány demokraticky, členstvo – s výjimkou menšiny aktivistů – se na jejich činnostech podílí jen málo a na principech a cílech se shoduje jen obecně.⁸ Většina z těchto stran se dá zařadit do kategorie catch-all parties, tedy strany s širokým záběrem. Příkladem těchto stran jsou socialistické strany, které svým působením zapojily široké masy do rámce oficiální politiky.

Ještě se vrátím ke stranám catch-all. Tuto koncepci „universální“ strany podal německý politolog O.Kirchheimer v roce 1966, jako výklad nového typu politické strany, která reagovala na změny ve společenském prostředí po druhé světové válce. Universální strana byla usazena do rámce měnícího se politického a společenského prostředí, protože v něm docházelo ke snižování a intenzitě třídních a náboženských rozporů.

Přístup k politice se stále více individualizoval, více občanů se zbavovalo ideologických předsudků a svého těsného napojení na masové strany. Proto musely politické strany reagovat na nový typ občana – voliče, který se stal na základě svých politických a volebních preferencí relativně flexibilní.⁹

V tomto „evolučním“ vývoji politických stran následovala strana *kartelu*. Tento druh strany odráží proces vzdalování se od občanské společnosti a propojování se se státem, dochází tedy k omezování propojení se stranou a organizované členství, se jeví pro stranu spíše jako přítěž. Příčinou procesu odcizování se od strany je individualizace voličů, ke kterému nejvíce docházelo v postindustriální fázi vývoje společnosti. Strany se tedy nesnaží o sociální změnu ale usilují o stabilitu.

Dalším vývojem politické strany procházely pokud dokázaly reagovat na společenské proměny a střety odlišných, často protichůdných zájmových skupin. V minulosti se objevovaly různé druhy těchto střetů, které jsou v politologii charakterizovány slovem rozpor. Rozpory byly příčinou vzniků

⁸ Heywood: Politologie str.267

⁹ Klíma, M.: Volby a politické strany str.45

stran a stranických systémů . Objevilo se nespočet teoretiků, kteří se pokoušeli rozpor z různých hledisek kategorizovat.

S.M.Lipset a S Rokkan uvádějí analýzu hlavních rozporů, které ovlivnily politické systémy Evropy v posledních čtyř staletí. Linie těchto rozporů jsou:¹⁰

- Centrum - periferie a etnické strany
- Církev – stát
- Venkov – město
- Třídní rozpor

Použijí výše uvedené rozpory pro stručné charakteristiky politických stran, které se vyvinuly z těchto rozporů.

Centrum-periferie a etnické strany:

Pro vznik stran, které byly dotčeny tímto konfliktem je určující míra rozporu mezi dominantní a podřízenou kulturou, snaha o centralizaci a podřízenost jednotlivých národnostních menšin, které mají vysoký stupeň etnického uvědomění. Strany, které vznikají jako ochrana zájmu etnické menšiny mají volební základnu úměrnou počtu obyvatel v etnické menšině.

Církev-stát – křesťanské strany

Zásadním rozporem mezi církví a státem je problém mezi světskou a duchovní mocí – oddělení mocí a ztráty vlivu církve nad obyvatelstvem (otázky vzdělávání, společenský život, atd.). Tyto rozpory se projevovaly výrazně v dobách Francouzské revoluce a v dobách rozšiřování volebního práva. Část politických stran vzniklo jako loajální podpora suverénních států (protestantská církev) a druhá část naopak jako široké hnutí katolického protestu (klas.katolická církev)

Rozpor venkov – město a zemědělské strany

Rozpor mezi městem a venkovem má své počátky již v dobách středověku, kdy zájmy měly odlišné zastoupení ve stavech. Venkov představovala šlechta a

¹⁰ Klíma,M.: Volby a politické systémy v moderních demokraciích str.70

měšťané zastupovali zájmy měst.¹¹ Agrární strany se v současnosti snaží zjednodušeně o prosazení zájmů zemědělských sektorů a snaží se o prosazování kontrolované ekonomiky a vyslovují se pro udržování soukromého vlastnictví.

Posledním rozporem je rozpor třídní, ze kterého vznikají strany levice a pravice, které stojí proti sobě a odrážejí ekonomicko-politický konflikt. (viz kapitola Levice a pravice v politologické teorii).

Na závěr této kapitoly doplním další klasifikaci politických stran, které je zmiňováno v politologické literatuře:

Dělení stran na strany ústavní a revoluční (Strany ústavní respektují nároky a práva ostatních stran a fungují v mezích pravidel a omezení. Uznávají rozdíl mezi stranou, která je u moci a mezi státními institucemi, které jsou neutrální a politicky nezávislé. Revoluční strany jsou protiústavní nebo protisystémové, snaží se o uchopení moci a rozbití stávající ústavní struktury. Používají taktiku od otevřeného povstání a lidové revoluce ke kvazilegalizmu, který praktikují nacisté a fašisté. Pokud se dostanou k moci potlačují konkurenční strany a vytvářejí si trvalý vztah se státním mechanismem.¹²

1.5 Stranictví

Stranu je nutné chápat jako organizaci, která podle Eldersvelda má uvnitř a sama o sobě miniaturní politický systém, má mocenskou strukturu, zastupitelský proces, volební systém a vnitřní procesy pro doplnění vůdců, definování cílů a řešení vnitřních systémových sporů. Strana je především rozhodovací systém.¹³

¹¹ M.Klíma: Volby a politické strany str.95

¹² Heywood. Politologie str. 268

¹³ Heywood. Politologie str. 152

Vnitrostranické uspořádání je možné zkoumat z mnoha hledisek, protože každá strana je jedinečná a má svůj jedinečný vnitřní systém. Součástí strany jsou jednotlivci, kteří vytvářejí nejrůznější soupeřící skupiny. Soupeřící jsou z důvodu hlavního zájmu uvnitř strany a to je otázka kdo drží v rukou moc. Otázce držení a rozložení moci se zabýval Michels, který přišel se zákonem železné oligarchie.

Zákon železné oligarchie spočívá v tom, že politické a fakticky veškeré organizace nevyhnutelně tíhnou k oligarchičnosti (vlády malé skupiny lidí). Participační – demokratické struktury nedokáží tendencím k oligarchii čelit, mohou je pouze maskovat.¹⁴

V rámci politické strany je možné uplatňovat členění horizontální a vertikální. Vertikální členění souvisí s územním a správním členěním a bývá jím určeno. Hlavním důvodem pro toto členění je volební systém potažmo volební obvody. Vertikální členění může být na úrovních organizace místní, okresní, regionální a celostátní.

Stranická hierarchie je zakotvena ve stanovách strany. Základní rovinu stranické hierarchie tvoří místní organizace s plenárním zasedáním a výborem. Nejvyšším orgánem každé politické strany je sjezd (kongres), na kterém se volí stranická grémia, přijímají stanovy a další organizační normy.¹⁵ Horizontální členění politických stran je určováno podle sféry vlivu. Organizačně je pak toto členění prováděno na linii zastupitelské (shromáždění členů), výkonné (především stranický aparát) soudní (pro rozhodčí řízení v případě vnitřních rozporů) a kontrolních.

Některé strany však zahrnují další prvky, které komplikují základní organizační strukturu. Za prvé vnitřní členění strany se vyznačuje členěním na frakce představující institucionalizované skupinové zájmy (s jasně definovaným programem), soutěžící o moc a pozice ve straně. Za druhé jsou tu strany, jež umožňují přidružené členství zájmovým organizacím.¹⁶

K organizační struktuře strany je nutné zmínit otázku členství ve straně. Členství zavazuje člena určitými povinnostmi jako je účast na procesech uvnitř

¹⁴ Heywood: Politologie str.274

¹⁵ Vodička,K, Cabada,L: Politický systém České republiky str.215

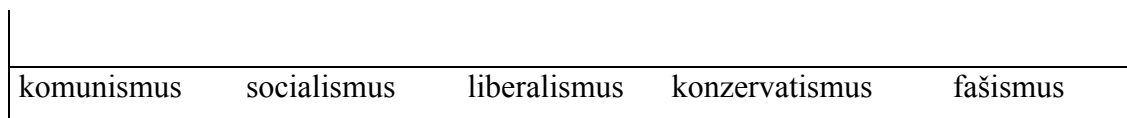
¹⁶ Klíma.M.: Volby a politické strany str. 20

strany, hrazení členského příspěvku a podpora vlastní politiky strany. V historickém kontextu bylo členství ve straně určitým privilegiem a mezi členem a stranou bylo těsné spojení. Strana zásadně ovlivňovala život člena, tímto případem jsou masové levicové strany první poloviny 20.století.

1.6 Charakteristika levice a pravice v politologické teorii

Dělení politického spektra je pokusem o kategorizaci politických idejí a jejich vzájemných souvislostí. K tomuto účelu je využíváno Lineární politické spektrum (viz Graf č.1), na kterém jsou umístěny jednotlivé ideologie od leva doprava.

Graf č.1: Lineární politické spektrum

Pravolevé politické spektrum je jakýsi samoznak, jímž se popisují politické ideje a názory, a to tak, že souhrnně označujeme ideologická stanoviska politiků, stran a hnutí.¹⁷ Řada autorů kritizuje teorii levo-pravého spektra jako příliš zjednodušujícího. Sartori např. uvádí, že používání pravolevé identifikace a uspořádání se jeví jako nejzřetelnější a konstantní způsob, kterým jak široká veřejnost, tak i elity vnímají politiku.¹⁸

Vývoj levicových stran je spojen s třídním konfliktem. Pojem třída nemá jen individuální dimenzi, ale je důležitou proměnnou při vysvětlování politického a sociálního chování, pomáhá pochopit příčiny konfliktů mezi sociálními skupinami a důvody celkových společenských změn.¹⁹ V těchto souvislostech je třída chápána jako skupinový status na základě odlišného ekonomického postavení, které vede k různým ekonomickým a po té k sociálním

¹⁷ Heywood: Politologie str.270

¹⁸ Sartori: Strany a stranické systémy str.87

¹⁹ Klíma,M.: Volby a politické strany str.101

nerovnostem. V politickém systému jsou levicové strany socialistické a jejich nevýhodou je, že se do systému dostaly až opožděně, protože jejich voličskou základnu tvořila část společnosti, která získala volební právo jako poslední. Naopak pravicové strany – konzervativní a liberální strany měly své voličstvo proti levici delší dobu a byly to strany elit, které reprezentovaly zájmy středních a vyšších vrstev s hlasovacím právem. Pro míru rozporů mezi levicí a pravíci bylo určující, jak moc nechce pravice – vládnoucí elita vyhovět požadavkům dělnictva – levice.

Z historického hlediska je tedy rozpor mezi levicovými a pravicovými stranami výsledkem ekonomických nerovností v důsledku průmyslové revoluce. Část levicových voličů se radikalizovala a vstupovala do antisystémových masových komunistických stran. Pro tyto události v Evropě byl klíčový rok 1917 – ruská revoluce. Komunistické strany prokázaly odolnost a zmobilizovaly se i po druhé světové válce, kdy se staly legitimní součástí politického systému. V této době už ale strany nebyly tak radikální, protože docházelo k oslabování ideologií (i na pravé straně) v důsledku zkušeností s protifašistickým odbojem, který probíhal na celém politickém spektru. Změna proběhla i v sociální struktuře společnosti v důsledku ekonomických vývoje, nejvíce byla patrná v růstu středních vrstev. Z tohoto důvodu došlo k oslabení levice a socialistické strany (pokud nechtěly, aby došlo ke ztrátě jejich vlivu) se musely přizpůsobit situaci tím, že se vzdaly omezení svého působení pouze na dělnické třídy a přestaly se chovat antiklerikálně. Stejně tak pravicové strany – konzervativní a liberální přišly o své pozice a musely se adaptovat na současné podmínky. Většinou to prováděly a provádějí tak, že se orientují nejen na střední vrstvy, ale i na nižší – dělnictvo a pracující. Mezi pravicové strany řadíme strany křesťanskodemokratické, konzervativní a liberální. Extrémními pravicovými stranami se označují strany fašistické. Z pravidla se určuje rozdíl mezi stranami levice a pravice na základě těchto čtyř kritérií:²⁰

1. státní nebo soukromé vlastnictví výrobních prostředků;

²⁰ Klíma, M.: Volby a politické strany str. 106

2. silná nebo slabá úloha státu v plánování ekonomiky;
3. podpora nebo opozice k přerozdělování společenského bohatství;
4. rozvoj nebo odpor k vládním programům sociálního zabezpečení.

V tabulce č.1 níže jsou uvedeny příklady levicových a pravicových výroků:

Tab.č.1: Příklady levicových a pravicových výroků

Levicové výroky	Pravicové výroky
Rozvoj hospodářství má být usměrňován státem.	Rozvoj hospodářství má být ponechán vlastnímu vývoji.
Stát má zaručit, aby ten, kdo chce pracovat, dostal práci.	Kdo chce pracovat, musí se o získání práce postarat sám.
Na velké hospodářské podniky má stát co nejvíce dohlížet.	Velkým hospodářským podnikům má stát umožnit co největší samostatnost.
Velikost soukromého vlastnictví by nějakým způsobem být omezována měla.	Velikost soukromého vlastnictví by nijak být omezována neměla.
O sociální zabezpečení občanů se má postarat se stát.	O svoji sociální situaci se mají občané postarat sami.
Co nejvíce majetku by mělo být ve státním vlastnictví.	Co nejvíce majetku by mělo být v soukromém vlastnictví.
To, co společnost vyprodukuje, by mělo být dále přerozděleno tak, aby měli nakonec všichni přibližně stejně.	To, co společnost vyprodukuje, by nemělo být dále nijak znovu přerozdělováno, každý má mít tolik, kolik vydělá.

zdroj: Sociologický časopis, 2006, Vol.42, No.1

Hlavní ideologie, které jsou důležité pro kategorizaci levice a pravice jsou socialismus, liberalismus a konzervativismus.

Socialismus

Socialismus se zformoval v 19.století, jako reakce na sociální a ekonomické podmínky, které přicházely se sílícím průmyslovým kapitalismem v Evropě.

V jeho počátcích byl jeho cílem odstranění kapitalistické ekonomiky, založené na tržní směně její nahrazení socialistickou ekonomikou, konstruovanou na principu společného vlastnictví. Ústřední hodnotou socialismu byla rovnost, vnímaná jako rovnost sociální (rovnost výsledků, ne šancí). Myšlenka rovnosti byla hlavní zárukou stability a soudržnosti společnosti lidí.²¹ Ideovou myšlenkou socialismu byl předpoklad, že bohatství je ve společnosti rozloženo nerovnoměrně a že soukromé vlastnictví je zapotřebí rozdělovat spravedlivěji a rovnoměrněji v rámci společnosti, pomocí postupného zavedení sociálního státu a progresivního zdanění.

V současné době se socialisté opírají o myšlenku sociální demokracie, jako akceptováním kapitalismu, který je třeba reformovat. Proto hlavním úkolem sociální demokratické teorie bylo dospět ke kompromisu mezi akceptací kapitalismu jako jediného spolehlivého mechanismu vytváření bohatství a přáním distribuovat bohatství v souladu se zásadami spíše morálními než tržními.²²

Sociálně demokratická politika je v současnosti oním středem ke kterému tíhla politika ve vyspělých společnostech ať už jsou u moci vlády socialistické, liberální nebo konzervativní.

Liberalismus

Liberalismus se začal objevovat počátkem 19.století jako produkt zhroucení feudalismu a růstu tržní společnosti. Ve své nejranější podobě byl liberalismus politickou doktrínou, útočil proti absolutismu, a feudálním privilegiím a místo nich prosazoval ústavní a po té zastupitelský stát, později přišel s krédem Laissez-faire a odsuzoval jakékoli státní zásahy. Koncem 19.století se objevila forma sociálního liberalismu s pozitivnějším vztahem k sociálním reformám a k zásahům do ekonomiky.²³ Ústřední hodnotou liberalismu je individualismus, víra v zásadní důležitost lidského jednotlivce, ze které vycházela podpora individuální svobody.

²¹ Heywood,A.: Politologie str.70

²² Heywood,A.: Politické ideologie str.263

²³ Heywood,A.: Politologie str.63

Liberálům záleží na vytvoření takové společnosti, ve které jsou jednotlivci odměněni podle svých schopností a vykonané práce.

Jako ekonomická doktrína zdůrazňuje liberalismus přednosti tržní samoregulace, kdy jsou státní zásahy zbytečné a škodí. Moderní liberalismus uznává, že průmyslový kapitalismus přinesl pouze nové formy nespravedlnosti a vystavil masy lidí rozmarům trhu. Takový názor je základem pečovatelského, sociálního liberalismu, který uznává, že státní zásahy mohou jednotlivce ochránit před sociálními zly, které je ničí, a tím rozšířit svobodu.²⁴

Konzervatismus

Konzervativní ideologie se objevily koncem 18. a začátkem 19.století, jako reakce na zrychlující se tempo ekonomických a politických změn, aby se pokoušely čelit tlakům, které přinesl liberalismus, socialismus i nacionalismus. Konzervatismus vystoupil s obranou tradičního společenského řádu. Tradiční konzervativní hodnoty jsou tradice, dějiny a zkušenosti. Konzervativní myšlení chápe společnost jako jakési morální společenství, které drží pohromadě pomocí sdílených hodnot a názorů a funguje jako organický celek, proto konzervativci většinou trvají na vyvážené ústavě.²⁵ Tradiční konzervativci byli stoupcem soukromého vlastnictví, neideologicky se stavěli ke vztahu mezi jedincem a státem. Ve 20.století konzervatismus podporuje volný trh, a zároveň obhajuje tradiční konzervativní principy jako je víra v řád, autorita a disciplína.

Konzervativci považují za nejdůležitější vlastnění majetku, který skýtá lidem bezpečnost a částečnou nezávislost na státu.²⁶

Levicové strany jsou charakteristické tím, že se zajímají o změnu. Změna je obvykle v oblasti sociální politiky nebo v celkové ekonomické transformaci²⁷. Levicové strany obvykle mívají podporu v řadách chudých a znevýhodněných.

²⁴ Heywood, A.: Politická teorie str.40

²⁵ Heywood, A.: Politická teorie str.126

²⁶ Heywood, A.: Politologie str.68

²⁷ Heywood, A.: Politologie str. 269

Základními tématy levice:

- levice - svoboda, rovnost, bratrství, práva, pokrok, reforma, internacionalismus

Pravicové strany podporují stávající řád a usilují o kontinuitu. Mezi jejich stoupence patří představitelé střední třídy.²⁸

Základními tématy pravice jsou:

- pravice – autorita, hierarchie, řád, povinnost, tradice, reakce, nacionalismus

Porovnání levice a pravice v současnosti:

Levice i pravice jsou v současné době velmi diferencované. V přístupu k demokracii ze strany levice je tendence k demokracii přímé. V minulosti se levicové strany pokoušely o vytvoření demokracie „lidové“, která byla odvozena z ortodoxních komunistických režimů (různé druhy demokratických modelů, které vyšly z Marxistické tradice). Neomarxisté, jako J.Habermas upozorňuje na rozporuplnost a nutnou nestabilitu kapitalistické demokracie. Pravice prosazuje demokracii liberální, nepřímou a zastupitelskou, která je založena na konkurenci politických stran a konání pravidelných voleb. V praxi přijímají levice i pravice liberální demokracii.

V přístupu k ekonomice je pravice a levice velmi rozdílná. V politické soutěži strany soutěží o moc sliby o zlepšení ekonomické situace a sociální politice, a volby mezi pravicí nebo levicí jsou tak velmi ovlivněny aktuální ekonomickou situací. S ekonomikou souvisí i pohled na otázku vlastnictví.

Kapitalismus se vyznačoval všudypřítomnou zbožní výrobou, soukromým vlastnictvím a tržním hospodářstvím. Socialismus naproti tomu znamenal systém veřejného nebo společného vlastnictví, založený na plánování, jehož cílem údajně bylo uspokojovat spíše lidské potřeby než poptávku na trhu. Kapitalismus ani socialismus však nikdy neexistoval v nějaké „čisté“ podobě. Na světě jsou systémy, které kladou důraz na podnikání a tržní

²⁸ Heywood, A.: Politologie str. 269

individualismus, systémy, které uznávají význam sociální spravedlnosti i systémy založené na dlouhodobé spolupráci. Socialistické systémy buď praktikovaly státní kolektivismus nebo se snažily o jakési smíření s trhem v podobě řízeného (regulovaného) kapitalismu.²⁹

V současné době je ve většině fungujících demokraciích, ať je u moci jedna či druhá strana levo-pravého spektra, tržní systém nějakou formou regulovaný je. Odpůrci regulací argumentují tím, že regulace mohou ohrozit rovnováhu trhu oproti příznivcům, kteří jsou pro regulaci, jako nástroje, která zabrání nestabilitě.

Levice ani pravice nejsou dogmatem pro výkon politiky v určitém jasně orientovaném proudu, v levicových stranách se objevují pravicové názory a současně v pravicových stranách se objevují levicové názorové proudy.

²⁹ Heywood, A.: Politologie str.219

2. VÝVOJ POLITICKÉHO SYSTÉMU A VÝVOJ LEVICE A PRAVICE V ČESKÉ REPUBLICE

Účelem této kapitoly není přesný historický exkurz, ale vymezení hlavních bodů ve vývoji a změnách politického systému České republiky. Pro současný politický systém je z historického hlediska důležité znát hlavní dělbu moci První ČSR republiky, aby bylo možné komparovat tento systém se současným stavem politického systému.

2.1 Politický systém

Politický systém je souhrnným pojmem pro způsob organizace společenských procesů; z jiného hlediska souhrn politických institucí a idejí dané společnosti a vzájemný vztah mezi nimi.³⁰ Do politického systému můžeme zahrnout stav společnosti s její strukturou, politické myšlení a kulturu, politické tradice, postoj dále pak instituce státní moci a její systémy a vliv systému na politickou situaci. Politický systém je ukotven v Ústavě ČR, kde jsou rozděleny moci zákonodárná, výkonná a soudní a jsou zde atributy pro fungování státního aparátu. Tak jako se vyvíjel samostatný Český stát od První republiky, tak se vyvíjely Ústavy a v nich stanovený politický systém, jak se pokusím stručně nastínit v následující kapitole.

2.2 Politický systém 1918-1939

Samostatná Československá republika vznikla 28. října 1918 na základě historicko právního (země Koruny České) a etnického (Slovensko a Podkarpatská Rus). 13. listopadu 1918 přijal československý parlament

³⁰ Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky str.351

prozatímní ústavu a po několika doplněních byla 29. února 1920 schválena nová ústava, která byla platná až do konce 1. republiky.

Ústava převzala instituty z francouzské ústavy tzv. třetí republiky z roku 1875, rakouské prosincové ústavy z roku 1867, americké ústavy z roku 1787 a švýcarské ústavy z roku 1848.³¹

Ústavní instituce První republiky:

Nejvyšší institucí zákonodárné moci se stal dvoukomorový parlament – Národní shromáždění, složené ze dvou komor- Poslanecké sněmovny a Senátu. Poslaneckou sněmovnu tvořilo 300 poslanců, volených na šest let. Právo volit poslance (aktivní volební právo) měli všichni občané bez rozdílu pohlaví od 21. věku, senátory pak od 26. roku věku. Významně se lišilo i pasivní právo (právo být volen) – kandidátem do Poslanecké sněmovny se mohl stát jen občan, který dosáhl 30 let, senátorem mohl být československý občan starší 45 let. Obě komory byly voleny systémem poměrného zastoupení.³²

Výkonnou moc představoval prezident a vláda. Vláda byla tvořena 17 ministry, které zvolilo Národní shromáždění. Národní shromáždění mohlo vládu odvolat prostřednictvím vyslovení nedůvěry. Prezident byl volen oběma komorami parlamentu na dobu sedmi let. Prezidentem se mohl stát každý občan volitelný do Poslanecké sněmovny, který dosáhl 35 let, maximálně dvě volební období za sebou. V tomto ustanovení byla výjimka pro prezidenta T.G.Masaryka. Prezident republiky dle §64 zákona č.121/1921 Sb.:

- a. Zastupuje stát na venek. Sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy. Smlouvy obchodní, dále smlouvy, z kterých pro stát neb občany plynou jakákoli břemena majetková nebo osobní, zejména i vojenská, jakož i smlouvy, jimiž se mění státní území, potřebují souhlasu Národního shromáždění. Pokud jde o změny státního území, souhlas Národního shromáždění se dává formou ústavního zákona;
- b. přijímá a pověřuje vyslance;
- c. prohlašuje válečný stav, vypovídá s předchozím souhlasem Národního shromáždění válku a předkládá mu sjednaný mír k vyslovení souhlasu;
- d. svolává, odročuje a rozpouští Národní shromáždění a prohlašuje zasedání sněmoven za ukončené;

³¹ Vodička.K, Cabada.L, Politický systém České republiky str.22

³² Kalous,J., Srb.V.: Vybrané kapitoly ze soudobých dějin str.170

- e. má právo vraceti s připomínkami usnesené zákony a podpisuje zákony Národního shromáždění, sněmu Podkarpatské Rusi a opatření výboru;
- f. podává ústně nebo písemně Národnímu shromáždění zprávu o stavu republiky a doporučuje mu k úvaze opatření, která pokládá za nutná a účelná;
- g. jmenuje a propouští ministry a stanoví jejich počet;
- h. jmenuje vysokoškolské profesory vůbec, dále soudce, státní úředníky a důstojníky, počínajíc VI. hodnostní třídou;
- i. uděluje dary a pense z milosti k návrhu vlády;
- j. má vrchní velitelství veškeré branné moci;
- k. uděluje milost podle § 103.³³

Soudní moc byla tvořena soustavou státních soudů, které rozhodovaly v trestních a občanskoprávních sporech. Soudní moc tvořila i instituce Ústavního soudu, v dobách voleb také volební soud a pro kontrolu rozhodování institucí veřejné správy Nejvyšší správní soud.

Parlament byl pouze formálním centrem politické moci ve státě. Rozhodující moc se soustřeďovala v exekutivě, v mimoparlamentních mocenských centrech, kdy jednou z nejvýznamnějších byla tzv. Pětka (pět nejvýznamnějších parlamentních stran).

Ústava pak v páté hlavě zakotvila obsáhlá občanská práva a svobody, náboženská práva a politické svobody a ochranu menšin (např. rovnost občanů a povolání, osobní svoboda, listovní tajemství, svoboda tisku, pohybu po celém území, ochrana soukromého vlastnictví a další).

Ústava byla svým textem moderním dokumentem demokratického státu. Nelze však přehlédnout jak některé vnitřní protiklady ústavy, tak dichotomii mezi ústavním textem a ústavní skutečností, kterou se za celou dobu její existence nepodařilo odstranit.³⁴

Politický systém za První republiky:

V období existence 1.československé republiky hrály klíčovou roli při utváření politiky politické strany. Multipartismus, který v ČSR fungoval od roku 1918 do roku 1938 s sebou přinesl mnohá specifika. Snaha o vytvoření národního

³³ zákon č.121/1921 Sb §64

³⁴ Vodička,K.Cabada,K.:Politický systém České republiky str. 24

konsenzu, který by přinesl novému státu stabilitu při přijímání zákonů a jejich aplikování výkonnou mocí, přinesla v roce 1920 vznik koordinačního seskupení, známého jako Pětka.³⁵ Pětku tvořilo pět nejvýznamnějších politických stran:

- Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu (tzv. agrárníci)
- Československá sociálně demokratická strana dělnická
- Československá strana národně socialistická
- Československá národní demokracie
- Československá strana lidová

V české i německé části (později i Slovenské) byly stranicko politické soustavy, v nichž se dalo nalézt politická uskupení zastupující klasické ideologicko-politické tábory-konzervativní, liberální, socialistické, agrární, a klerikální politické strany. Etnické rozdělení zůstalo zachováno až do odsunu sudetských Němců v roce 1945 a na základě jazykové a národnostně kulturní bariéry tak vedle sebe existovaly dva stranické systémy.³⁶

Dalšími stranami, které na území ČSR existovaly byly např.

Hlinkova slovenská lidová strana, Sudetoněmecká strana – strany národnostní
Komunistická strana Československa, Národní obec fašistická – antisystémové strany

Československá živnostensko – obchodnická strana středostavovská – stavovská strana

2.2 Politický systém 1939-1945

³⁵ Kalous, J.; Srb, V.: Vybrané kapitoly ze soudobých dějin str. 173

³⁶ Vodička, K.; Cabada, L.: Politický systém České republiky str.27

Zánikem 1.ČSR zanikl multipartismus a činnost některých stran byla zakázána (např. Komunistická strana Československa). V listopadu 1938 vznikla Strana Národní jednoty, která sdružovala politiky ze strany agrární, lidové aj.- strany středo-pravé orientace. Strana se stala vládnoucí a usilovala o vytvoření autoritativní demokracie s důrazem na státní myšlenky.

V prosinci 1938 byla utvořena opoziční středo-levicová Národní strana práce, do které vstoupila většina sociálních demokratů a malá skupina národních socialistů. Předsedou byl Antonín Hampl.³⁷

Konec československé suverenity odstartovalo podepsání mnichovské dohody (o nás bez nás) z 29. na 30.9 1938. Došlo k porušení mezinárodního práva a ústavnosti, byl přijat zákon o autonomii Slovenska, dále pak zákon o autonomii Podkarpatské Rusi a republika se stala Česko-Slovenskou. Vznikla zvláštní forma federace, kdy dva ze tří jejích subjektů měli vrcholné orgány a třetí orgán byl spravován přímo orgány ústředními.

V prosinci 1938 byl schválen ústavní zákon, který dával vládě právo nahradit zákony zákonnými opatřeními a pravomoc prezidenta k vydávání dekretů se silou ústavních zákonů. Definitivní rozklad republiky byl završen vyhlášením Protektorátu a vyhlášením Slovenského štátu (14.-16.3.1939). 15.března 1939 došlo k okupaci českých zemí Němci – byla odepřena státní povaha, stát se stal integrální součástí Německé říše, nastala otevřená teroristická diktatura, která byla zajištěna rozsáhlým donucovacím aparátem.

Nejvyšší moc na území Protektorátu byla v rukách Adolfa Hitlera, kterého zastupoval říšský protektor – Konstantin von Neurath, později Reinhard Heidrich. Z českých úřadů zůstala zachována funkce hlavy státu, tzv.státní prezident a protektorátní vláda, jejíž rozhodování muselo být v souladu se zájmy Říše.³⁸

2.2 Politický systém 1945-1989

³⁷ Kalous,J.;Srb,V.: Vybrané kapitoly ze soudobých dějin str.180

³⁸ tamtéž str. 207

Politické strany hledaly v post-mnichovském traumatu východisko z liberální demokracie, protože převládalo přesvědčení, že liberální první republika kvůli svému příliš demokratickému režimu nutně skončila v krizi sociální, ekonomické i parlamentní. Řešením mělo být zjednodušení stranicko-politické scény a pravicové strany usilovaly o vytvoření monopolní české strany, která by autoritářským způsobem řídila Československo.³⁹ V dalším vývoji politického systému je hlavním mezníkem vzestup Komunistické strany Československa, která se fakticky ujala moci ve státě a řídila a kontrolovala veškeré dění. Pro tuto skutečnost byly rozhodující volby do Národního shromáždění v roce 1946, kde KSČ získala 38% hlasů. Po volbách obsadila KSČ nejdůležitější ministerská křesla.

V politickém mocenském boji usilovala nyní KSČ, která se považovala za „oprávněného zástupce zájmů dělnické třídy a veškerého pracujícího lidu“ parlamentními i mimoparlamentními metodami o získání veškeré moci ve státě.⁴⁰

Hlavní mezník nastal v únoru 1948 kdy se KSČ ujala moci. Následovalo schválení nové Ústavy Československé republiky z 9.května 1948 (ústavní zákon č.150/1948Sb.)

Podle Ústavy mělo zákonodárnou moc Národní shromáždění s 300 poslanci na dobu šesti let a na Slovensku volená Slovenská národní rada se 100 členy s šesti-letým volebním obdobím. Slovenská národní rada vykonávala moc zákonodárnou ve věcech národní nebo regionální povahy. V čele státu stál prezident, který byl volen Národním shromážděním na dobu sedmi let. Výkonná moc náležela vládě, která byla odpovědná Národnímu shromáždění a na Slovensku to byl sbor pověřenců, který byl odpovědný Slovenské národní radě a vládě republiky. Soudní moc zajišťovala soustava nezávislých soudů (nejvyšší soud, nejvyšší vojenský soud, správní soud). Důležitým ustanovením o hospodářské soustavě byl článek XII. o znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví a §162 o jednotném hospodářském plánu.

³⁹ Cabada, Šanc: Český stranický systém ve 20.století str.93

⁴⁰ Vodička,K.; Cabada,L.: Politický systém České republiky str.47

Pro další vývoj politického systému je důležitá nová ústava Československé socialistické republiky č.100/1960 Sb. z 11.7.1960, která byla vyústěním centralistických tendencí. Tato ústava změnila název republiky na Československou socialistickou republiku, pevně zakotvila socialistické státní zřízení lidově demokratického státu a stanovila vedoucí moc KSČ ve státě (čl.4) ve spolupráci se SSSR.

Zákonodárnou moc mělo jednokomorové Národní shromáždění a Slovenská národní rada. NS mělo 300 poslanců volených na dobu 4 let. Výkonnou moc tvořila vláda, která byla odpovědná Národnímu shromáždění. V čele státu stál prezident, volený Národním shromážděním jako představitel státní moci. Moc soudní byla vykonávána volenými a nezávislými lidovými soudy (Nejvyšší soud, krajské a okresní soudy, vojenské soudy a místní lidové soudy).⁴¹

Významnou novelou ústavy byl zákon č. 143/1968 Sb. o Československé federaci ze dne 27.října 1968. Československá socialistická republika přestala být unitárním státem, ale stala se federací.

Z jednokomorového Národního shromáždění se stalo Federální shromáždění, které se skládalo ze dvou komor – Sněmovny lidu a ze sněmovny národů. Vyjma Federálního shromáždění existovaly ještě zákonodárné sbory národních republik.⁴²

Zákonodárnou moc mělo Federální shromáždění, Česká národní rada a Slovenská národní rada. Federální shromáždění tvořila Sněmovna lidu, která měla 200 poslanců, později 150, kteří se volili z celé federace a Sněmovna národů, která měla 150 poslanců – 75 z ČR a 75 ze SR. Pro to, aby nedošlo k přehlasování jednoho národa druhým, poslanci zvolení v jednotlivých republikách volili odděleně. Obě komory byly rozpouštěny zároveň. Právo zákonodárné iniciativy měli poslanci Federálního shromáždění, výbory obou sněmoven, prezident, vláda, Česká národní rada a Slovenská národní rada.

Stranický systém 1945-1989

⁴¹ zákon č.100/1960 Sb.

⁴² Vodička,K.; Cabada,L.: Politický systém České republiky str.75

Na základě Košického vládního programu z dubna 1945 došlo v Československu k redukci stranického systému.⁴³ Došlo k omezení na šest subjektů (4 z ČR a 2 ze Slovenska) a tento systém byl označen jako Národní fronta (NF). Součástí Národní fronty byly tyto strany:

- Komunistická strana Československa
- Československá strana národně socialistická
- Československá sociálně demokratická strana dělnická
- Československá strana lidová
- Komunistická strana Slovenska
- Demokratická strana

Systém národní fronty byl systémem limitovaného pluralismu, který byl vystavěn na principech konsenzuality (na jednání NF se nehlasovalo, ale byla hledána shoda). Významným rysem NF byla absence opozice, která byla v době poválečné, národní a sociální revoluce považována za nepotřebnou a především nežádoucí.⁴⁴

NF stála nad parlamentem a mimo demokratickou kontrolu. Měla rozhodovat i o stranách, které do ní mohou vstoupit.

K zániku limitovaného pluralismu došlo po 25.únoru 1948, kdy prezident Beneš přijal demisi většiny nekomunistických ministrů Gottwaldovy vlády a komunisté tak z cela ovládli politiku v celém Československu.⁴⁵

Po únoru 1948 komunisté podřídili všechny politické strany NF pod jejich dohled a kontrolu, představitelé nekomunistických stran, kteří odmítli sloučení s komunistickou stranou byli perzekuováni. Byly vytvořeny politické strany, které byly pouze formálními stranami, neměly charakter opozice a byly kontrolovány komunistickou stranou. Všechny strany kandidovaly na jednotné kandidátce NF.

Tyto strany byly:

- Československá strana lidová
- Československá strana socialistická
- Strana demokratické obrody

⁴³ Vodička,K.; Cabada,L.: Politický systém České republiky str.70

⁴⁴ Cabada,L., Šanc,D.: Český stranický systém ve 20.století str.100

⁴⁵ Cabada,L., Šanc,D.: Český stranický systém ve 20.století str. 101

Po plném převzetí moci komunistickou stranou byla stranická opozice zcela eliminována, pouze v krátkém období Pražského jara došlo k založení těchto institucí politického charakteru, které nebyly součástí NF:⁴⁶

- Klub angažovaných nestraníků (KAN)
- Klub 231

Další významnou opoziční aktivitou, kterou je nutné zmínit je Charta 77, která byla v roce 1977 nejvýraznějším projevem občanské iniciativy před rokem 1989.

2.3 Politický systém po roce 1989

Po listopadu 1989 došlo v ústavním systému k výrazným změnám. Čtvrtý článek ústavy, který garantoval vedoucí postavení komunistické strany byl odstraněn. Došlo k realizaci hlavních zásad právního státu a naplnění základních práv a svobod, byla umožněna volná soutěž politických stran, zahájena transformace ekonomického systému a rozsáhlé odstátnění. Výraznou měrou byly posíleny pravomoci národních rad, které nemohly přijímat republikové ústavní zákony. Předzvěst rozpadajícího se státu byla patrná již ze sporu o název republiky. Název byl v konečné fázi Česká a Slovenská federativní republika, ale mezitím byl několik dní platný název s pomlčkou.

Významnou roli sehrály i spory o kompetenční zákony, které postupně oklešťovaly pravomoci federace ve prospěch republik. O jejím rychlém konci po volbách 5.-6.6.1992 již jen málokdo pochyboval. Dne 1.9.1992 byla Slovenskou národní radou schválena Ústava Slovenské republiky a 25.11.1992 byl ve Federálním shromáždění schválen zákon o zániku ČSFR, který nabýval účinnosti uplynutím 31.prosince.⁴⁷

Politický systém České republiky:

⁴⁶ Vodička,K.; Cabada,L.: Politický systém České republiky str.72

⁴⁷Vodička.K, Cabada.L, Politický systém České republiky str.209

Česká republika jako samostatný stát vznikla 1.1.1993 rozdělením společného státu Čechů a Slováků. Od listopadu 1989, kdy byl ukončen komunistický režim, byla budována pluralitní demokracie.⁴⁸ Podle ústavy(ústavní zákon č.1/1993 Sb.), je ústavní systém parlamentní. Návrh tohoto dokumentu byl přijat Českou národní radou 172 hlasy. Ústavu tvoří 8 hlav – 113 článků. V hlavě první jsou základní ustanovení, v hlavě druhé až čtvrté jsou pravomoci nejdůležitějších státních orgánů podle principu dělby moci na tři složky a systému brzd a rovnovah.

Podle zák.č.1/1993 Sb., má zákonodárnou moc parlament, který tvoří dvě komory – Poslanecká sněmovna a Senát, s nerovnoměrným rozložením kompetencí. Poslanecká sněmovna má 200 členů, kteří jsou voleni podle zásad poměrného zastoupení na dobu čtyř let, ke vstupu do poslanecké sněmovny je třeba překročit 5% uzavírací klauzuli. Senát má 81 členů, kteří jsou voleni na dobu šesti let, podle zásady většinového systému. Každé dva roky se volí třetina senátorů. První senátní volby v roce 1996 se konaly ve všech obvodech. V České republice je hlavou státu Prezident, kterého volí obě komory na společné schůzi. Mezi jeho pravomoci patří jmenování a odvolání předsedy vlády a členů vlády, jmenování soudců Ústavního soudu a členy Bankovní rady České národní banky. Prezident může vetovat zákon, mimo ústavní zákony, ale může být přehlasován nadpoloviční většinou Poslanecké sněmovny. Vrcholným orgánem výkonné moci je vláda, která je odpovědná Poslanecké sněmovně. Prezident jmenuje předsedu vlády a na jeho návrh jmenuje ostatní členy vlády. Soudní moc vykonávají soudy, a pro ochranu ústavnosti je instituce Ústavního soudu, který je však mimo systému obecných soudů. Soustava soudů je čtyřstupňová a je tvořena Nejvyšším soudem, dvěma vrchními soudy, soudy krajskými a okresními. V ústavě jsou specifikovány ještě další instituce např. Nejvyšší kontrolní úřad a Česká národní banka.⁴⁹

Stranický systém po roce 1989

Po změně režimu v roce 1989 se začal vytvářet současný stranický systém. Řada subjektů navazovala na tradice stran, které působily už za časů Rakouska-

⁴⁸ Fiala,P.,Holzer,J., Strmiska,M.: Politické strany ve Střední a východní Evropě str.121

⁴⁹ zák.1/1993 Sb.

Uherska, v období 1.ČSR i do nástupu komunismu v roce 1948. V komunistickém období měla od roku 1960 ústavně zaručenou vládní roli KSČ. Režim v rámci Národní fronty toleroval i některé další strany Československou stranu socialistickou (ČSS) a Československou stranu lidovou (ČSL).⁵⁰

Tak jako v ostatních postkomunistických zemích mělo při svržení režimu a obnovení demokracie hlavní roli politické hnutí – Občanské fórum.

Hlubším popisem stranického systému ČR po roce 1989 se budu zabývat v následující kapitole, v této kapitole doplním rozbor o klasifikaci stran do ideologických rodin. Popíšu pouze relevantní strany tj.ty, které mohou být součástí vládní koalice.

Sociálně demokratické a komunistické strany jsou Česká strana sociálně demokratická a Komunistická strana Čech a Moravy.

Liberální a konzervativní strany se nedají přesně identifikovat, protože se jejich ideologie částečně překrývají. Většina z nich se vyprofilovala z rozpadlého Občanského fóra a jsou jimi Občanská demokratická strana, Unie svobody, Občanská demokratická aliance a Demokratická unie. V současné době se v pravicovém proudu vytvořili strany TOP 09 a Věci veřejné. K pravicovým stranám, které se hlásí k hodnotám křesťanství je to Křesťanská demokratická unie, která se od roku 1992 sloučila s Československou stranou lidovou.

Extrémní pravicovou silou, která od roku 1998 není součástí parlamentu je Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa.

2.4 Profily parlamentních stran a jejich podíl na volbách

Česká strana sociálně demokratická (ČSSD)

ČSSD je dominantní levicovou stranou, která ideově navazovala na tradice sociálně demokratické strany. Československá sociálně demokratická strana vznikla v roce 1878, jako součást rakouské sociální demokracie. K posílení

⁵⁰ Fiala,P.,Holzer,J., Strmiska,M.: Politické strany ve Střední a východní Evropě str.122

autonomie strany a organizační samostatnosti došlo v roce 1893 a změnil se název na Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Rakouská sociální demokracie se v roce 1897 přetvořila ve volnou federaci národních stran, kdy strany působily ne na teritoriálním, ale na národním principu. V roce 1910 došlo k úplné odluce československé sociální demokracie od rakouské celostátní strany, následovaly vnitřní boje o zachování nebo odluku od rakouské sociální demokracie, když roku 1911 proběhlo definitivní ustavení o odluce, pak strana ztrácela na významu a v roce 1918 se opět spojila se sociální demokracií.⁵¹

Preference sociální demokracie vzrostly nejvíce za bojů o přímé a rovné volební právo, kdy se pak po jeho zavedení v roce 1907 stala s 390 000 voliči nejsilnější českou stranou. K další změně názvu na Československou sociálnědemokratickou stranu dělnickou došlo v roce 1918, kdy byla strana nejsilnější a vládní stranou. Předsedu vlády měla strana v letech 1919-20. V roce 1920 v důsledku růstu komunistických vlivů došlo k odtržení levice, která se postupně stala komunistickou stranou. V roce 1938 strana ukončila činnost a většina členů přešla do Národní strany práce, která ovšem zanikla v roce 1939. Na území Čech, Moravy a Slezska v rámci Národní fronty byla obnovena činnost Československé sociální demokracie v roce 1945. V tomto roce se ve straně vedl boj mezi levicovým prokomunistickým křídlem a umírněnou levicí, která zvítězila. V červnu 1948, kdy byl v čele opět Fierlinger, došlo ke sloučení strany s komunisty, i když v exilu strana působila nadále. Roku 1968 se objevily snahy o obnovení sociální demokracie jako součásti Národní fronty, a byl ustaven Výbor pro obnovu sociální demokracie. K obnovení Československé sociální demokracie došlo po listopadu 1989, v následujícím roce byl obnovovací sjezd a evidence strany u Ministerstva vnitra. I přes snahu některých sociálně demokratických politiků o založení podobných stran se ČSSD stala dominantním reprezentantem sociálně demokratického politického směru. Obnovenou ČSSD podporovali i exiloví sociální demokraté, kteří se v roce 1995 se stranou spojili jako její zvláštní

⁵¹ Cabada,L.: Český stranický systém ve 20.století str.184

organizační složka (zahraniční region s postavením krajské organizace).⁵² V roce 2000 se strana stala nejbohatší, a to díky nálezů Ústavního soudu, který rozhodl ve sporu o vlastnictví Lidového domu v Praze a okolních pozemků jako tradičnímu sídlu ČSSD. V roce 1992 ČSSD vstoupila do parlamentu a o rok později byl změněn název na Českou stranu sociálně demokratickou, v jejímž čele byl Miloš Zeman s programem razantní opozice. Roku 1996 byla ČSSD druhou nejsilnější stranou v menšinové koaliční vládě s V.Klausem. Následovaly předčasné volby roku 1998, kdy byla strana nejsilnější a vytvořila menšinovou jednobarevnou vládu s Milošem Zemanem. Po odchodu M.Zemana se stal na období 2001 až 2004 předsedou Vladimír Špidla. Stanislav Gross 2004 – 2005 pověřen řízením strany Bohuslav Sobotka 2005-2006, Jiří Paroubek 2006-2010, pověřen řízením strany Bohuslav Sobotka 2010, od 2010 Sobotka

Volební výsledky:⁵³

1990(SD):6.- 4,11%

1992 (ČSSD): 3.- 6.53%

1996 (ČSSD): 2. - 26,44%

1998 (ČSSD): 1. -32,31%

2002 (ČSSD): 1.- 30,2%

2006 (ČSSD): 32,32 %

2010 (ČSSD): 22,08 %

Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM)

Další výraznou levicovou stranou je Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM). Její vznik je spjat s rokem 1921, kdy došlo odtržením leninistů od sociální demokracie. Komunistická strana Československa se v roce 1929 pevně přiklonila k stalinskému typu komunismu. V roce 1948 se KSČ plně ujala moci ve státě a sloučila se se sociální demokracií. 50.léta 20. století byla nastolením tvrdého režimu a následně v 60.letech 20.století došlo k uvolnění ve sférách politických a společenských a zároveň narůstaly ekonomické problémy v plánovaném hospodářství. Následovalo Pražské jaro 1968, kdy nastoupil

⁵² Fiala,Holzer...: Politické strany ve střední a východní Evropě str. 133

⁵³ www.volby.cz

Dubček s reformami, Odklon od jednotné linie politiky Sovětského svazu vyvolal okupaci Československa 21. srpna 1968, která vedla k totalitnímu systému a procesu normalizace v čele s Gustavem Husákem a s velkými čistkami.⁵⁴ Po listopadu 1989 ztratila KSČ monopol moci. KSČ rozhodla v prosinci téhož roku o změně používané zkratky na KSČS a o vytvoření územní složky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, která vznikla v březnu 1990 pod názvem Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) a postupně organizačně osamostatnila. Následovalo odtržení levicových socialistických skupin, ze kterých vznikly levicové strany (Strana demokratické levice a Strana Levý blok) a odtrhla se skupina velmi konzervativních komunistů, která obnovila Komunistickou stranu Československa, prosadit se do parlamentu se jim nepodařilo. Postupné posilování parlamentního zastoupení se podařilo KSČM s nástupem Grebeníčka v roce 1993. V první polovině 90.let nechtěly parlamentní strany, zvláště pravicové, jednat s KSČM jako s demokratickou stranou.

Volební výsledky:⁵⁵

1990 (KSČ): 13,2%

1992 (Levý blok): 14,05%

1996 (KSČM): 10,33%

1998(KSČM): 11,03%

2002 (KSČM): 18,51%

2006 (KSČM): 12,81%

2010 (KSČM): 11,27%

Občanská demokratická strana

Občanská demokratická strana (ODS) vznikla v roce 1991 jako jeden z nástupnických proudů Občanského fóra, který prosazoval přetvoření volného hnutí ve standardní politickou stranu, která chtěla rychlou ekonomickou reformu a chtěla jednoznačný rozchod s komunistickou stranou. ODS se snažila s dalšími konzervativními a křesťansko demokratickými stranami sjednotit pravici, což se nepovedlo. ODS sama sebe označuje jako

⁵⁴ Fiala,P., Holzer,J., Strmiska,M a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str.129

⁵⁵ www.volby.cz

konzervativní stranu, která vychází z tradic evropské civilizace.⁵⁶ Ctí základní roli rodiny ve společnosti, chce být stranou schopných, podnikavých a sebevědomých občanů, kteří dokážou převzít odpovědnost sami za sebe, za svou rodinu, za svoji obec a za stát.⁵⁷ Podporovala privatizaci, klade důraz na soukromé vlastnictví a volný trh, její sociální politika má vést k rovnosti v příležitostech a uplatnění. V polovině 90.let byla snaha části ODS pod vedením Zientice o přesun více do středu politického pole se snahou stát se catch-all party. Tato snaha byla neúspěšná a tak došlo k odštěpení Unie Svobody(viz níže).ODS dominantně určovala politiku 90.let, vytvořila si stabilní voličské jádro. Předsednictví ODS je spjato s Václavem Klausem, Miroslavem Topolánkem a Petrem Nečasem.

Volební výsledky:⁵⁸

1992 (ODS-KDS): 29,73%

1996 (ODS): 29,62%

1998(ODS): 27,74%

2002 (ODS): 24,47%

2006 (ODS): 35,8%

2010 (ODS): 20,22%

Občanská demokratická aliance

Vznikla jako součást OF v prosinci 1989, jako pravicová liberálně - konzervativní strana, po rozpadu OF se stala samostatnou. ODA oslovovala stejnou volební základnu jako ODS, byla vnímána jako elitní intelektuální klub. Hlásila se k ekonomickému neoliberalismu a politickému konzervativizmu. Důraz klade na individuální svobodu, právní stát, parlamentní demokracii, minimální roli státu v ekonomice, decentralizaci veřejné moci atd.⁵⁹ Strana zanikla v roce 2007.

Volební výsledky:⁶⁰

1990 (v rámci OF): 49,5%

⁵⁶ Fiala,P., Holzer,J., Strmiska,M a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str.140

⁵⁷ ODS program

⁵⁸ www.volby.cz

⁵⁹ Fiala,P., Holzer,J., Strmiska,M a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str.138

⁶⁰ www.volby.cz

1992 (ODA): 5,93%
1996 (ODA): 6,36 %
1998 (ODA): nekandidovala
2002 (ODA): 0,5%

Unie Svobody

Tato strana se vyčlenila z ODS v době „Sarajevského atentátu“ (skandalizace ODS kvůli problémům s financováním). V roce 1997 vznikla v ODS názorová platforma, kterou reprezentoval J.Ruml a I.Pilip, a tato platforma založila v roce 1998 Unii Svobody.

Po úbytku voličů ODS přešla pouze část voličské základny na stranu Unie Svobody. Strana kladla důraz na odpovědnost občana za vlastní osud, rozvoj dynamické společnosti, konzervativní zásady a tržní hospodářství. V roce 2002 se strana sloučila s Demokratickou unií a změnil se název na US-DEU.⁶¹ Pro volby do parlamentu v roce 2006 se strana snažila o změnu ve struktuře voličské základny – na mladé voliče anarchistického a ultraliberálního smýšlení. Snahy byly neúspěšné a strana formálně zanikla k 1.lednu 2011.

Volební výsledky:⁶²

1998 (US): 8,6%
2002 (koalice): 14,27%

Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

Počátky Československé strany lidové sahají do 19.století, v době první československé republiky vznikla strana spojením křesťansky orientovanými stranami, které přetrvaly z Rakouska – Uherska. V období komunistického režimu byla strana součástí Národní fronty, byla podrobena KSČ a v jejím vedení i členské základně bylo mnoho agentů Státní bezpečnosti. Překvapivě si strana i přes svou minulost zachovala existenci i po listopadu 1989. Největší vzestup měla strana za dobu předsednictví Josefa Luxe. V roce 1992 se ČSL sloučila s Křesťanskou demokratickou unií. Strana vykazovala stabilitu pod

⁶¹ Cabada,L., Šanc,D.: Český stranický systém ve 20.století str.198

⁶² www.volby.cz

vedením Luxe v letech 1992-1998. Po jeho odstoupení byly uvnitř strany spory mezi tradicionalistickým moravským a moderním českým proudem. Strana si udržovala značný vliv na politiku, byla ve spojení s ODS, které však v roce 1997 zrušila a odešla z vlády.⁶³ V roce 2010 nedosáhla 5% volební klauzule. Strana se hlásí k pravému středu s liberální vizí s křesťanským sociálním cítěním, jejím hlavním tématem je podpora tradiční rodiny. V každých volbách byla důležitým partnerem při vytváření koalic.

Volební výsledky:⁶⁴

1990 (KDU): 8,42%

1992 (KDU-ČSL): 6,28%

1996 (KDU-ČSL): 8,08%

1998 (KDU-ČSL): 9%

2002 (koalice): 14,27%

2006 (KDU-ČSL): 7,22%

2010 (KDU-ČSL): 4,39%

Strana Zelených

Vznik strany Zelených je spojován s rokem 1989, kdy se měnilo složení a názvy strany, významnou pozici v parlamentu získala v roce 2006 s šesti poslanci, kde byla pouze jedno volební období stala se součástí pravo středové vládní koalice.⁶⁵ V letech 1992-1996 zasedali v rámci koalice Liberálně sociální unie. Strana se řadí k ekologickým stranám. SZ je spojena se jmény M.Bursíka, K.Jacques, O.Lišky. Strana zelených má největší členskou základnu v Praze – v létě 2011 1500 členů.

Volební výsledky:⁶⁶

2006: 6,29%

Věci veřejné

⁶³ Fiala,P., Holzer,J., Strmiska,M a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str.135

⁶⁴ www.volby.cz

⁶⁵ Fiala,P., Holzer,J., Strmiska,M a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str.145

⁶⁶ www.volby.cz

Věci veřejné vznikly v roce 2001 jako strana, která chce hájit zájmy občanů v Praze 1 a samu sebe označuje jako stranu přímé demokracie, která prosazuje referenda a vychází ze spolupráce s registrovanými voliči. Do parlamentu kandidovala v roce 2010. Strana se zdiskreditovala korupčními aférami a nepopulárními opatřeními a po odsouzení předsedy strany Víta Bárty o odchod části poslanců. V současné chvíli má strana malou členskou základnu.

Volební výsledky:⁶⁷

2010: 10,88%

TOP 09

TOP 09 je konzervativní pravicová strana, jejíž program vychází z evropských tradic křesťansko-judaistické kultury. Do parlamentu se dostala v roce 2010. Název TOP 09 je složen z počátečních slov tradice, odpovědnost, prosperita, a roku 2009, jako data jejího založení. Strana vznikla po odchodu části poslanců z KDU-ČSL.⁶⁸ Strana je spojena se jmény Karla Schwarzenberga a Miroslava Kalouska. Strana se stala součástí Evropské lidové strany.

Volební výsledky:⁶⁹

2010: 16,7%

Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ)

SPR-RSČ je krajně pravicovou stranou. Vznik strany je na přelomu let 1989/1990 a sama sebe označila jako pokračovatelku prvorepublikových agrárníků. Předsedou strany je Miroslav Sládek, který realizoval vlastní radikální politiku. V prvních svobodných volbách strana kandidovala společně s Všelidovou demokratickou stranou a propadla. Ve volbách v roce 1992 získala 5,94% hlasů a v roce 1995 8,01% hlasů.⁷⁰ Strana je spojena s mnohými skandály, díky nimž ji opustila řada členů. Sládek ještě v roce 2002 vytvořil stranu Republikáni Miroslava Sládky, která však ve volbách neuspěla.

⁶⁷ www.volby.cz

⁶⁸ www.top09.cz

⁶⁹ www.volby.cz

⁷⁰ Fiala, P., Holzer, J., Strmiska, M.: Politické strany ve Střední a východní Evropě str. 143

2.5 Vývoj levice a pravice v České republice

Jednotlivci a skupiny získávají své politické postoje a hodnoty k procesu politické socializace. Tu lze chápat buď jako indoktrinaci, ke které dochází po celý lidský život nebo jako předávání hodnot z jedné generace na druhou, která se uskutečňuje zejména v dětství. Hlavními agenty socializace jsou rodina, škola, náboženství, masová média a vláda.⁷¹

Dělení pravice a levice v současné době není možné pouze podle deklarované ideologie, ale také podle reálné politiky. Levice vystupovala jako nositel ideologie socialismu a komunismu, pravici představoval liberalismus a konzervatismus, radikální pravici fašismus.

Za klasickou demokracií 20. století se skrýval rozpad společnosti do oněch skupin, které měly zájem na jeho změně. Ke střetu konzervativců (včetně mnoha dřívějších liberálů) a socialistů, docházelo nejdříve na ulici, později v parlamentu. Tou měrou, jakou reformátoři prosazovali své požadavky, ztrácela konfrontace na síle. 19.století bylo stoletím liberálů, kteří ve 20.století přešli k jiným skupinám; ve 20.století to byly sociální demokraté, kteří se nakonec stali součástí velkého, téměř všeobjímajícího politického středu. Tento proces měl mnoho následků, strany ztrácely své voliče a později voliče vůbec. Ještě uprostřed 20.století hlasovalo 90% voličů pro jeden z obou jasně odlišitelných politických táborů; o půlstoletí později je to nanejvýš 70% a jejich hlasy nejsou pro strany žádnou jistotou. Členstvo velkých stran se ztenčilo, rostl počet voličů střídavě volících protichůdné strany a došlo k tomu, že programy stran lze už jen odlišně odlišovat.⁷²

Základními tématy levice a pravice jsou:

⁷¹ Hejwood, A.: Politologie str.241

⁷² Dahrendorf, R.: Hledání nového řádu str. 100

- levice - svoboda, rovnost, bratrství, práva, pokrok, reforma, internacionalismus
- pravice – autorita, hierarchie, řád, povinnost, tradice, reakce, nacionalismus

Levice se pokoušela o vytvoření silného sociálně odpovědného státu, který bude provádět zásahy do ekonomiky a bude tak zajišťovat rovnou sociální politiku.

Pro sociálně demokratické myšlení je příznačný zájem o lidi stojící na nejnižší příčce společnosti, slabé a zranitelné. Sociální demokracie v socialistickém myšlení udržovala humanistickou tradici a skýtala jakousi alternativu dogmatismu a omezeného ekonomismu ortodoxního marxismu.⁷³

Představitelé pravice byly v minulosti zástupci nejvyšších a středních tříd, které již dříve disponovaly volebním právem.⁷⁴ Patřily mezi ně strany konzervativní, liberální, agrární a klerikální. Na straně levice to byly strany socialistické a komunistické. Pro představu uvádím tabulku č.2 volebních výsledků při volbě do Říšské rady podle všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 a 1911.

Tab. 2: Volby do Říšské rady podle všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 a 1911 (počet mandátů)

Politické strany	Volby 1907				Volby 1911			
	Čechy	Morava	Slezsko	úhrnem	Čechy	Morava	Slezsko	úhrnem
České strany - celkem	75	30	3	108	75	30	3	108
z toho sociální demokracie	17	5	2	24	14	11	-	25
agrárníci	23	4	1	28	30	6	2	38
mladočeši	14	4	-	18	14	4	-	18
národní socialisté	9	10	-	19	15	7	-	22
Německé strany - celkem	55	19	9	83	55	19	9	83
z toho sociální demokracie	16	3	2	21	9	-	1	10
agrárníci	16	1	1	18	15	5	2	22
něm.radikálové	11	1	-	12	16	5	1	22
něm.liberálové	6	6	-	12	4	6	2	12
Polské strany-celkem	-	-	3	3	-	-	3	3

⁷³ Heywood,A.: Politologie str.263

⁷⁴ Klíma,M.: Volby a Politické strany str.115

z toho sociální demokracie	-	-	2	2	-	-	1	1
konzervativci	-	-	1	1	-	-	1	1
Úhrn mandátů	130	49	15	194	130	49	15	194

Zdroj: Československé dějiny v datech, Praha 1986

První volby podle všeobecného hlasovacího práva konané v roce 1907 vyhradily českým zemím na Říšské radě 194 poslaneckých míst, z nichž české politické strany získaly přidělených 108 (55,7%) míst a německé strany 83 (42,8%), ačkoli v té době obyvatelstvo české národnosti představovalo v Česku téměř 63% obyvatelstva a německé obyvatelstvo 35% populace. Největší českou stranou byla v roce 1907 agrární strana (25,9% mandátů), za ní byla česká sociálně demokratická strany (22,2% mandátů). Národní socialisté získali 17,6% a mladočeši 16,7% mandátů. Z německých stran byla nejsilnější sociální demokracie 25,3% mandátů, a za ní byli agráři 21,7%, radikálové a liberálové měli 14,5% mandátů. Ve volbách v roce 1911 si pozice v českých zemích posílila agrární strana a národní socialisté, agráři získali navíc jeden mandát, mladočeši udrželi své pozice. Na německé politické scéně došlo k většímu pohybu. Sociální demokracie ztratila víc než polovinu mandátů a to ve prospěch radikálů. Agráři nově získali 4 mandáty, liberálové udrželi své pozice.⁷⁵

V období 1.Československé republiky byl politický systém mnohem rozsáhlejší, jednak z hlediska národnostního tak z hlediska ideologického. Vzhledem k tomu, že bylo rozšířeno všeobecní volební právo, tak jako v ostatních částech světa se i na našem území začaly posilovat levicové strany a začala se formovat levicová komunistická strana. (KSČ vznikla v roce 1921). Vzestupné tendence levice byly největší po druhé světové válce v roce 1946 viz. tabulka č.3.

Tab.č. 3: Volby do ústavodárného shromáždění 26.5.1946 (data za Česko)

Politická strana	Procento hlasů	Počet mandátů
Komunistická strana Československa	40,17	93

⁷⁵ Srb,V.: 1000 let obyvatelstva v Českých zemích str.94

Československá sociální demokracie	15,58	37
Československá strana národně socialistická	23,66	55
Československá strana lidová	20,24	46
Prázdné lístky	0,35	-
Celkem	100	231
Zdroj: Srb,V.:1000 let obyvatelstva v českých zemích		

Stranický systém v období od roku 1945 do roku 1989 představovala Národní fronta, která byla zastoupená Komunistickou stranou a jejími satelity. Pluralitní politický systém a demokratická politická soutěž neexistovala.

Rok 1989 byl mezníkem pro vznik nového demokratického politického potažmo stranického systému. Společnost se transformovala do moderní pluralitní demokracie s volnou soutěží politických stran. Bezprostředně po 17.listopadu 1989 začínaly pokusy o formování moderních politických stran. Od roku 1991, kdy došlo k rozpadu OF a z něj vytvoření mnoha stran, lze poměrně jednoduše zařadit strany levice a pravice a tento systém rozdělení stran je neobyčejně stabilní. Vývoj volebních preferencí a politických postojů naznačuje, že za stabilitou politické orientace levice-pravice se skrývá zřetelná proměna jejího obsahu. Za zmínku stojí stav Komunistické strany, která i přes spojení s minulým režimem neustále získává voličskou podporu, která se stabilně pohybuje nad 10%.

Analýza situace v ČR mezi hlavními póly levoprávého spektra:

Volby v roce 1996 byly počátkem pro polarizaci politického spektra na dva výrazné subjekty na obou stranách. Na levé straně to byla Česká strana sociálně demokratická a na pravé straně to je Občanská demokratická strana. Pro srovnání následují vybrané části z dlouhodobých politických programů.

Podle levoprávého spektra se ČSSD a ODS zařazují následovně:

ČSSD označuje sama sebe jako otevřenou levicovou stranu, která zakládá svou politiku na humanitně demokratickém úsilí. Usiluje o reformy provedené

demokratickou cestou. Převzala od liberalismu dva z jeho principů, kterými jsou víra v pokrok, princip rovnosti a politickou svobodu. Odmítla akceptovat pojetí soukromého vlastnictví jako primárního předpokladu lidské svobody a požadavek, aby stát zasahoval do hospodářství jen minimálně.⁷⁶

ODS sama sebe označuje jako konzervativní politickou stranu, která vychází z tradic evropské civilizace. Správu věcí veřejných chce vykonávat v zastupitelské demokracii. Svou politiku staví na individuálních svobodách, podnikavosti, soukromém vlastnictví, rovnosti šancí, platných pro všechny občany bez rozdílu. Staví na konzervativních hodnotách obohacených o liberální principy.⁷⁷

Náhled ČSSD a ODS na postavení ČR ve světě –EU, zahraniční politika:

ČSSD je pro mezinárodní koordinované úsilí, které je třeba pro udržení a rozvíjení sociálního státu. S tím souvisí i členství v Evropské unii, kterou vidí jako integraci ekonomickou, politickou, sociální a kulturní. Členství ČR v NATO podporuje.⁷⁸

ODS definuje zahraniční politiku orientovanou pro mezinárodní spolupráci. V bezpečnostní situaci ODS podporuje členství ČR v NATO a chce být součástí obranné politiky, ne pouze neutrálním státem. V politické a hospodářské oblasti je pro členství ČR v Evropské unii.⁷⁹

Forma státního zřízení:

ČSSD považuje zastupitelskou demokracii jako nejvhodnější formu vlády, stejný význam přikládá i přímé demokracii. Referendum vidí jako účinnou vazbu mezi státem a společností.⁸⁰

ODS prosazuje od počátku jednotný a demokratický stát založený na občanském principu a pevně se opírající o ústavu. Za nejvhodnější řád

⁷⁶ <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

⁷⁷ <http://www.ods.cz/politicky-program/politicky-program-ods#polozka6>

⁷⁸ <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

⁷⁹ <http://www.ods.cz/politicky-program/politicky-program-ods#polozka6>

⁸⁰ <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

považujeme parlamentní systém založený na zastupitelské demokracii, tedy na vůli voličů a na volné soutěži politických stran.

Ekonomika:

ČSSD je pro sociálně a ekologicky zodpovědnou tržní ekonomiku, harmonizující „neviditelnou ruku“ trhu s „viditelnou rukou“ státu.

ODS je pro svobodný trh jako nejlepší prostředek pro povzbuzení lidského úsilí a účelného nasměrování zdrojů. Věří, že společnost, jejíž ekonomické síly spolu volně soutěží na trhu, dosáhne nejspíše hospodářského růstu a vzestupu životní úrovně. Snahy cílevědomě upravit fungování trhu, byť s dobře míněnými záměry, např. sociálními či ekologickými, většinou vedou ke zhoršení celkového výsledku a v důsledku se obrátí proti samotným záměrům. Nejvíce na tyto deformace trhu doplácejí sociálně nejslabší vrstvy, v jejichž jménu jsou často zaváděny.⁸¹

Daňová politika:

ČSSD není příznivcem zvyšování daní, ovšem jako politická strana si je vědoma toho, že udržitelnost sociálního státu, vytváření prostředí pro zmírňování příkrých sociálních rozdílů, udržování sociální soudržnosti společnosti vyžaduje vedle sociální solidarity také solidaritu v oblasti daňových příjmů státu.⁸²

ODS chce trvale udržet jednoduchý, jednoznačný a zachovávající rovný přístup ke všem, který nesmí být využíván ke strukturální politice tak, aby zvýhodňoval některé podnikatele a obory proti jiným, aby existovaly soubory výjimek a odchylek. Průhledný a srozumitelný musí být rovněž systém výběru daní. Usilujeme o snižování daňového zatížení i dalších povinných zatížení.⁸³

ČSSD a ODS podle svých politických programů vycházejí z tradic evropských států s určitými liberálními principy. Obě strany jsou pro aktivní zahraniční

⁸¹ <http://www.ods.cz/politicky-program/politicky-program-ods#polozka6>

⁸² <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

⁸³ <http://www.ods.cz/politicky-program/politicky-program-ods#polozka6>

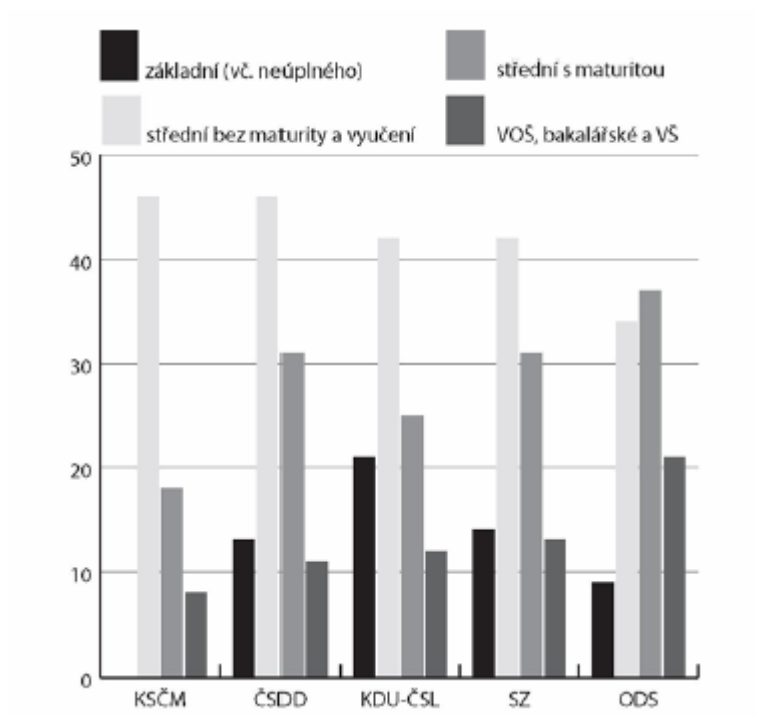
politiku i pro Evropskou unii. Výrazné rozpory jsou v oblastech ekonomiky a daňových zatížení. ČSSD podle své povahy levicové strany je pro zásahy státu do trhu, ve prospěch sociálně demokratického státu. Naopak ODS chce zachovat trh bez zásahů státu. Pravicová ODS je v oblasti daňového zatížení pro rovnost, tak, aby nikdo nebyl zvýhodněn. ČSSD v zájmu sociálního zabezpečení je pro progresivní daňové zatížení. Obě strany se ve svých programech shodují na tom, že zvyšovat daně plošně nechtějí.

Pro volební výsledky není důležitý pouze stranický program, ale záleží i na sociální struktuře. CVVM uskutečnil výzkum ohledně voličů parlamentních stran v rozmezí září 2006 do února 2007. Výzkum se týkal voličů parlamentních stran – agregovaná data z pravidelných omnibusových šetření CVVM SoÚ AV ČR, v.v.i. v rámci projektu Naše společnost.

1. Voliči parlamentních stran podle vzdělání v % (Graf č.2)

Nadprůměrnou podporu voličů ČSSD je u lidí se středním vzděláním bez maturity. Méně často volí ČSSD vysokoškolsky vzdělaní. ODS má naopak nejvyšší počet voličů s vysokoškolským vzděláním a nejméně jsou zastoupeni voliči se středním vzděláním bez maturity.

Graf č.2: Voliči v parlamentních stranách podle vzdělání

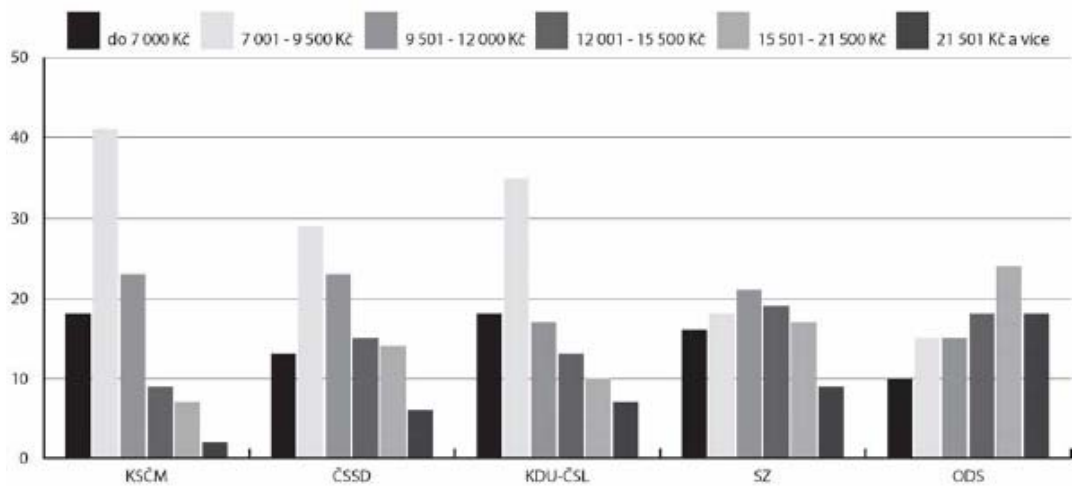

Zdroj: Výzkumy CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

2. Voliči parlamentních stran podle osobního příjmu (Graf č.3)

Voliči ČSDP nejsou výrazně příjmově diferencováni, nejvíce je voličů v rozpětí příjmu 7001-9500 Kč. Voliči ODS je nejvíce v rozpětí osobního příjmu 15 500-21 500 Kč.

Graf č.3: Voliči parlamentních stran podle osobního příjmu v %

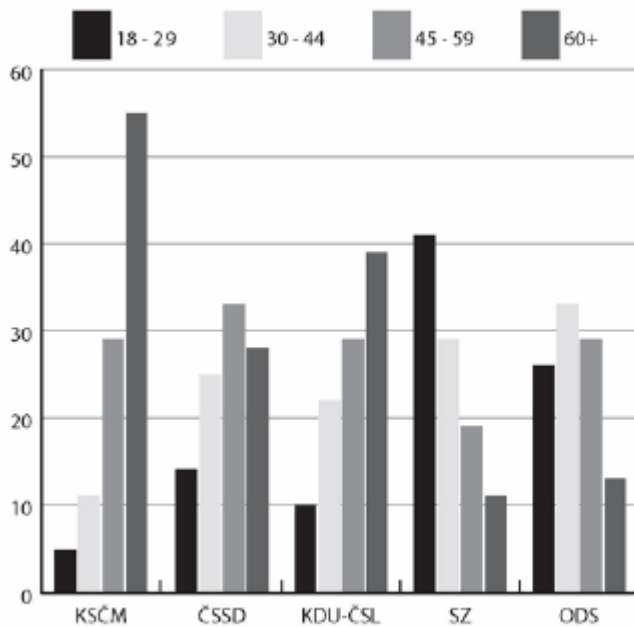

Zdroj: Výzkum CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

3. Voliči parlamentních stran podle věku (graf č.4)

ČSSD má nejméně voličů ve věkovém rozmezí 28-29 let, největší voličská základna je v rozpětí 30-44let a poté skupinou 60+. ODS má nejméně voličů ve skupině 60+ a nejvíce ve věku 30-44 let.

Graf č.4: Voliči parlamentních stran podle věku v %

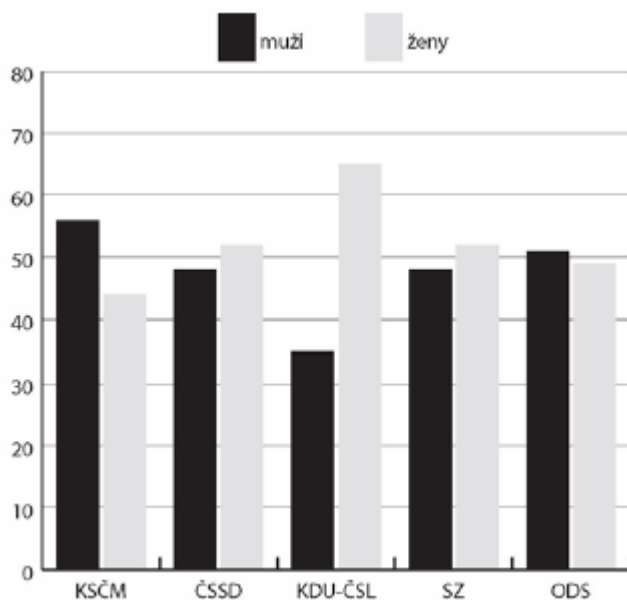

Zdroj: Výzkum CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

4. Voliči parlamentních skupin podle pohlaví (graf č.5)

U ČSSD převládá ženská populace nad mužskou, u ODS je to naopak. U obou stran se nejedná o nijak výrazné rozdíly.

Graf č.5: Voliči parlamentních skupin podle pohlaví v %

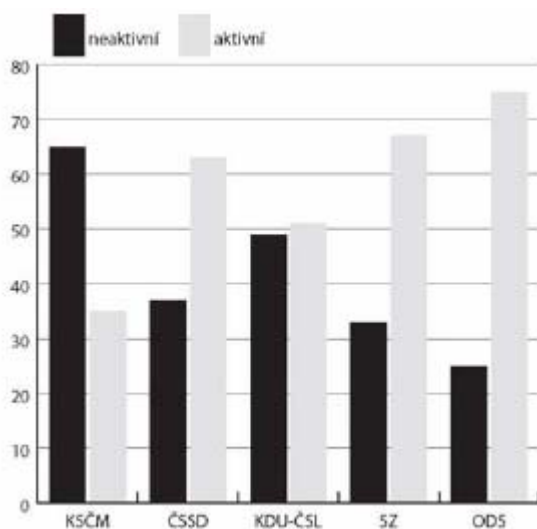

Zdroj: Výzkum CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

5. Voliči parlamentních stran podle ekonomické aktivity (Graf č.6)

U ODS výrazně převládá voličů z ekonomicky aktivních, ČSSD má 2/3 voličů ekonomicky aktivních.

Graf č.6 Voliči parlamentních stran podle ekonomické aktivity

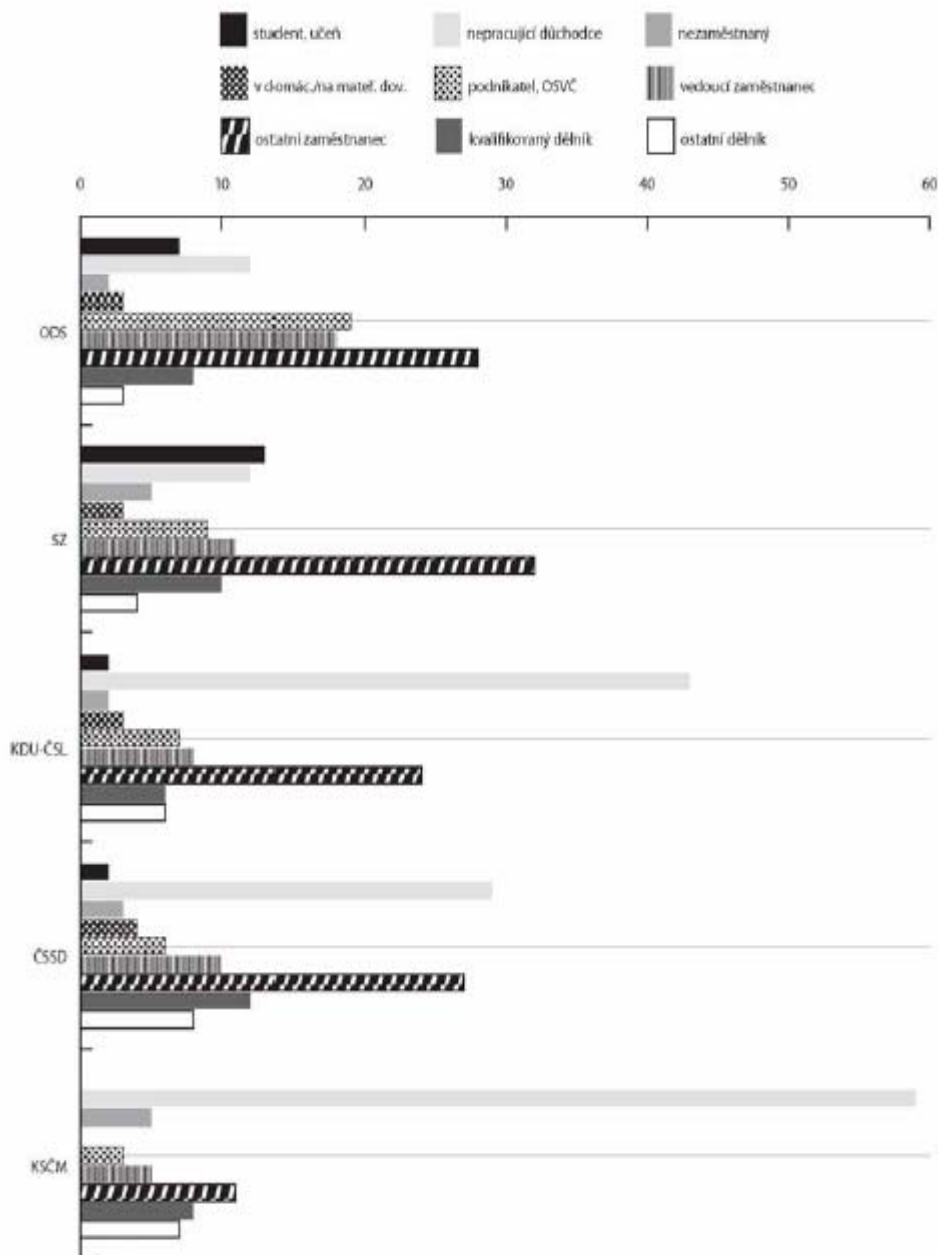

Zdroj: Výzkum CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

6. Voliči parlamentních stran podle pozice v zaměstnání (Graf č. 7)

ODS má nejvíce zaměstnanců ve skupině ostatních zaměstnanců (nedělnické profese), pětinu ve skupině podnikatelé a živnostníci a pětinu vedoucích zaměstnanců. ČSSD má největší zastoupení u důchodců a ve skupině ostatních zaměstnanců.

Graf č.7 Voliči parlamentních stran podle pozice v zaměstnání

Zdroj: Výzkum CVVM Naše společnost (září 2006-únor 2007)

Závěr:

Od roku 1989 se český stranický systém stále vyvíjí a modifikuje. Politické strany, které vznikly lze snadno zařadit na levoprávním spektru. Od parlamentních voleb v roce 1996 (další volby jsou potvrzením) se na českém politickém spektru ustálily dva póly levice a pravice v podobě stran ČSSD a ODS. Strany jsou ideově vymezeny vzhledem ke svému postavení na levoprávní ose, ale podle svých politických programů mají některé liberální principy společné. Ze sociologického hlediska odpovídají levici nebo pravici i profily voličů znázorněných v grafech podle dat zpracovaných CVVM.

3. STRANICKÝ SYSTÉM PO ROCE 1989 A JEHO VÝVOJ

Politické strany jsou důležité nejen pro funkce, které plní (reprezentace, formování a doplňování elity, agregace zájmů atd.), ale i pro to, protože složité vztahy mezi nimi mají zásadní význam při utváření praktického fungování politických systémů.⁸⁴ Stranický systém bývá definován jako souhrn stran v jejich interakci v daném institucionálním a sociálně-politickém uspořádání.

Základním kritériem pro stranický systém je počet relevantních subjektů existujícím v daném systému. Sartori rozeznává těchto sedm tříd stranických systémů.⁸⁵

1. jednostranický, kde existuje jen jediná strana,
2. s hegemonní stranou, kde existence jiných stran je sice možná, ovšem ty jsou subjekty „satelitními“, hegemonní straně podřízenými,
3. s predominantní stranou, kde existuje více stran, ale jedna z nich opakovaně a dlouhodobě získává absolutní většinu,
4. dvoustranický, kdy o dosažení absolutní většiny bojují dvě rovnocenné strany,
5. omezeného pluralismu,
6. extrémního pluralismu,
7. atomizovaný.

Strany, které lze hodnotit a srovnávat musí mít relevantní charakter. Strany musí mít koaliční potenciál, tj. jsou potencionálně schopné podílet se na vládě a mají vyděračský (zastřehovací) potenciál, tj. jsou schopny ovlivňovat politické dění.⁸⁶

První pravidlo tedy říká, že relevantní je ta strana, která bez ohledu na svou velikost může být v jistý konkrétní čas nutnou součástí vládní koalice. Druhé pravidlo doplňuje, že strana splňuje podmínku relevance, pokud její existence

⁸⁴ Heywood Politologie str.276

⁸⁵ Sartori Politické strany str.85

⁸⁶ Sartori Politické stany str. 153

nebo působení má vliv na taktiku stranické soutěže, a především pokud mění směr této soutěže.

17.listopad 1989 je mezníkem pro oddělení dvou zcela odlišných stranických systémů. Současný pluralitní stranický soutěživý systém je spjat s přechodem k demokracii a společenskou a ekonomickou transformací. Tak jako v jiných postkomunistických zemích je počátek stranického systému spjat s masovým hnutím, které představuje opozici vůči komunistickému režimu. Relevantní politické strany jsou součástí stranického systému už od doby vytvoření Občanského fóra.

Stranický systém ČR je charakteristický silnou pravicí a pravým středem. Mezi ODS a ostatními pravicovými stranami existují spory. Levice je rozdělena na ČSSD a KSČM.

Český stranický systém od roku 1989 prošel několika fázemi, podle Mareše, Fialy a Pšeji jsou tyto fáze následující:⁸⁷

1. Kladení základů systému (od konce listopadu 1989 do voleb 1992)
2. Utváření systému (od voleb 1992 do voleb 1996)
3. Vyvažování sil v systému (od voleb 1996)

1. Kladení základů systému (od konce listopadu 1989 do voleb 1992)

Počátek této fáze je spojen s koncem vedoucí úlohy Komunistické strany Československa ve společnosti. Základní charakteristikou pro toto období byla nedůvěra k politickým stranám, podmíněná zkušenostmi z období komunistického režimu a patrná především na způsobu formování Občanského fóra. V tomto období docházelo k vytváření politických stran, které buď působily samostatně nebo byly součástí Občanského fóra.

Do voleb v roce 1990 dochází v rámci konstituování českého stranického systému k několika procesům:⁸⁸

- a) formování Občanského fóra
- b) vznik nových politických subjektů
- c) obnovení činnosti politických subjektů existujících v minulosti

⁸⁷ Pšeja, P.: Stranický systém České republiky str. 29

⁸⁸ Cabada stranický systém str.109

d) transformace politických stran bývalé Národní fronty

a) formování Občanského fóra (OF)

Občanské fórum bylo opoziční hnutí, které se vytvořilo bez pevné organizační struktury a vertikálních vazeb, jako široká platforma občanských aktivit, odmítající totalitní komunistický režim a usilující o obnovu politického pluralismu, demokracie a právního státu.⁸⁹ Čelním představitelem Občanského fóra byl Václav Havel, pozdější prezident ČR. Hlavním úkolem OF bylo přivést společnost ke svobodným volbám, tak jako v obdobných hnutích, která působila v zemích po zhroutilí totalitních režimů. Transformovat OF na politickou stranu se nepodařilo, i když se projevovaly takové snahy.

b) vznik nových politických subjektů

Disidentské prostředí již před listopadem 1989 dávalo prostor pro formování politických stran. Tyto strany se registrovaly až po převratu. Příkladem takové strany je Demokratická iniciativa, která vznikla v roce 1987 z popudu odpůrců komunistického režimu z řad disentu, nespokojených s vývojem protikomunistické opozice a snahou o apolitičnost. Představovala nelevicovou část disentu, která neodmítá politiku jako nástroj společenských změn. Představitelé jsou Emanuel Mandler, Bohumil Doležal a Karel Švindl. S pozměněným názvem Československá demokratická iniciativa se 11. listopadu 1989 prohlásila sama politickou stranou a požádala o registraci přímo Ministerstvo vnitra. Strana se přejmenovala na Liberálně demokratickou stranu a zúčastnila se voleb v roce 1990 v rámci OF.

Další strany, které je nutné zmínit jsou Občanská demokratická aliance (ODA) – liberálně konzervativní strana, dále pak Křesťanskodemokratická strana (KDS) - strana pravého středu a konzervativního zaměření, ultrapravicová strana Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa a několik moravistických stran.

⁸⁹ Cabada stranický systém str.111

Mimo relevantní politické strany vznikalo mnoho bezvýznamných politických a recesistických subjektů.

c) obnovení činnosti politických subjektů existujících v minulosti

Do této skupiny patří Československá sociální demokracie a KAN, ale také subjekty typu Československé demokratické iniciativy či Hnutí za občanskou svobodu, které vycházely z disidentského prostředí a které v minulosti nefungovaly jako politická strana nebo hnutí.⁹⁰

d) transformace politických stran bývalé Národní fronty

Strany, které se transformovaly z Národní fronty byly Komunistická strana Československa, Československá strana lidová a Československá strana (národně) socialistická. Komunistická strana byla zdiskreditována svou minulostí a nemohla tedy nabídnout nové politické postoje.

2. Utváření systému (od voleb 1992 do voleb 1996)

Toto období je významně ovlivněno rozpadem OF a z něj nově vzniklých stran, kterým byl umožněn vznik systému se zřetelnějším vymezením osy levice-střed-pravice.

Další vývoj stranického systému je charakteristická dvěma hlavními body, prvním je definitivní konstituování systému v základních rysech a za druhé je to rozhodný příklon k politické straně jako k fundamentálnímu článku celého řetězce zprostředkování politické vůle občanů a zájmů společnosti.⁹¹

Výsledkem posledních federativních voleb je ustálení počtu parlamentních politických stran na 6 (ODA, ČSSD, HSD-SMS, KDU-ČSL, LSU, SPR-RSČ, Levý blok, ODS-KDS). Podle Sartoriho typologie se v tomto období nahrazuje atomizovaný pluralismus pluralismem omezeným. Dochází ke změně dvou pólů systému, kterými bylo doposud OF a KSČ na ODS a ČSSD.

⁹⁰ Pšeja, P.: Stranický systém České republiky str.34

⁹¹ Pšeja, P.: Stranický systém České republiky str. 44

3. Vyvažování sil v systému (od voleb 1996)

Volby do PS PČR v roce 1996 přinesly redukci parlamentních subjektů a určitou nestabilitu systému vzhledem k obtížnosti získat parlamentní většinu. Ve volbách zvítězila ODS, druhá ČSSD, třetí KSČM, další v parlamentu byly strany KDU-ČSL, SPR-RSČ a ODA.⁹²Dle Sartoriho se systém stává omezeným pluralismem a dochází ke konstituování dvou dominantních pólů systému – ODS a ČSSD.

ODS ve volbách získala většinu všech hlasů – 29,6%, strany bývalé vládní koalice disponovaly pouze 99 mandáty a pro to nebyly schopny sestavit většinovou vládu. Jednání o vládě byla pouze mezi ODS, ČSSD, KDU-ČSL a ODA a na základě dohody mezi koalicí (ODS, KDU-ČSL a ODA) a ČSSD se podařilo sestavit menšinovou vládu. Menšinovou vládu provázely vleklé rozpory v koalici, zhoršil se ekonomický vývoj ČR a na veřejnost prosákly finanční skandály v ODS. Na základě těchto událostí došlo k pádu vlády na podzim 1997. Od počátku roku 1998 do června 1998 vládla poloúřednická vláda.

Mimořádné volby roku 1998 přinesly vítězství pro ČSSD, druhé místo ODS, pak KSČM, KDU-ČSL a US. Opět nastal problém se sestavení většinové vlády. Byla sestavena menšinová vláda ČSSD a mezi ČSSD a ODS byla uzavřena Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice – tzv. opoziční smlouva.

Výsledky voleb v roce 2002 byly obhajobou volebních postů dosavadních parlamentních stran. V tomto období došlo k posílení pozice KSČM, i přes její izolaci a k prohloubení bipolární dominance ODS a ČSSD. Vznikla levostředová vláda V.Špidly.

Volby 2006

Opět se potvrdilo bipolární rozdělení sil. Dochází k dominanci ODS a ČSSD a konstituují se dva trvalé vedlejší póly a to KSČM a KDU-ČSL.

⁹² Fiala, P., Holzer, J., Strmiska, M. a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě str. 124

V parlamentních volbách kandidovalo 26 stran, což je maximum, které nebylo překonáno, pokračují tendence k e snižující se efektivitě počtu parlamentních stran. Zlomový byl výsledek voleb pro Stranu zelených, která se dostala do parlamentu.

Období po volbách 2010

Podle Sartoriho se po volbách 2010 stranický systém nachází v umírněném pluralismu, protože nedošlo k navýšení počtu relevantních aktérů.

Opět bipolární stav – na levém pólu ČSSD, na pravém pólu ODS a TOP 09 jako vedlejší pól. Vedlejší levý pól je zastoupen KSČM. Zastoupení v parlamentu ztratila strana KDU-ČSL. Nová strana, která usilovala o zavádění přímé demokracie, a překonala uzavírací klauzuli jsou Věci Veřejné.

4. POJETÍ PRAVICE A LEVICE VE VEŘEJNÉM MÍNĚNÍ, ANALÝZA VOLEB

4.1 Pojetí pravice a levice ve veřejném mínění

Veřejné mínění je jeden z nejrozšířenějších s nejživotascopnějších pojmů, s nímž se více než pět století spojuje odlišný smysl a kontexty. Obsah termínu se v průběhu dějin diferencoval v závislosti na společenském zarámování, teoretických přístupech autorů i jednotlivých disciplín. Přes to existuje jeden základní rys, společný všem pohledům na veřejné mínění, a to že jde o sdílené stanovisko, hodnocení v prostředí určité komunity, společnosti.⁹³

V období po listopadu 1989 se udála proměna politických preferencí masivním příklonem k pravicovým myšlenkám. Tento stav částečně vysvětluje současnou situaci. Společnost se přiklání k liberálnímu tržnímu hospodářství s očekáváním ekonomického prospěchu. Většina z „nových“ pravicových voličů měla ovšem orientaci levicovou.

Postupný nárůst deklarativně „pravicových“ postojů doznal urychlení ve volebním období roku 1992, přes to i potom pokračoval, byť pomalejším tempem.⁹⁴

Příčinou změny preferencí byla malá příjmová a majetková diferenciacie, očekávání zvýšení příjmů. Na počátku 90.let byl názorový rozdíl mezi stoupenci levice a pravice jen málo zřetelný, bylo těžké identifikovat trendy ve změnách názorů při pohybu po pravo-levé dimenzi. Postupně se tato situace začala měnit spolu s tím, jak se uskutečňovaly výrazné reformy a společnost s navracela do poklidnějšího stavu s každodenními problémy země demokratického kapitalismu, lidé, zejména na levici a ve středu se přibližovali své subjektivní orientace objektivním hodnotám a politickým programům,

⁹³ Mišovič, J.: Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění

⁹⁴ Večerník, J.: Staré a nové ekonomické nerovnosti Sociologický časopis XXXI (3/1995) 321-334

který ztělesňovali jejich političtí reprezentanti. Nastal posun od obecných hodnot k vlastním zájmům jednotlivce.⁹⁵

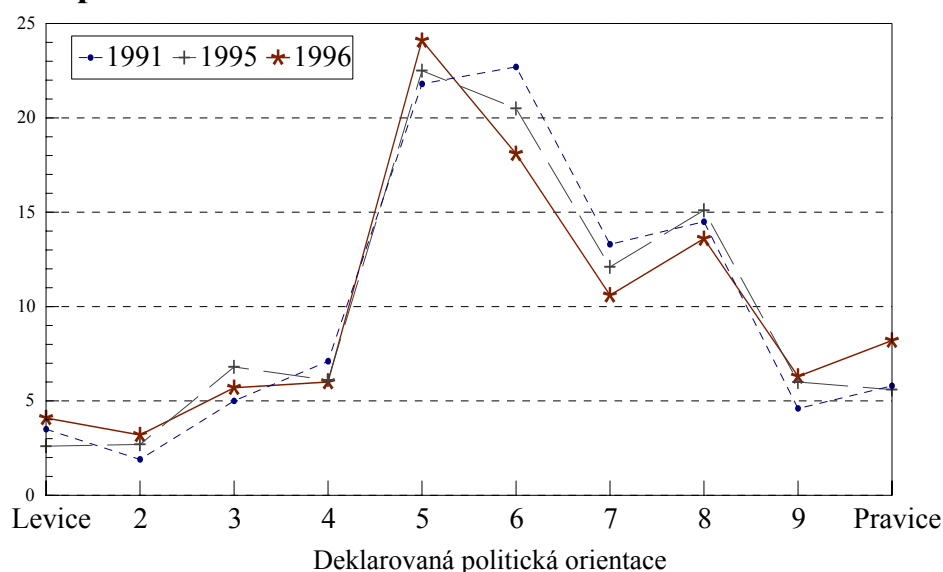
Příklon k levicovým socio-ekonomickým hodnotám ještě neznamená automaticky levicovou volbu.

Levoprává osa je srozumitelným organizátorem představ o vlastní politické orientaci i orientaci ostatních politických aktérů. Naprostá většina občanů v České republice dokáže říci, zda se pokládá za příznivce levice, středu nebo pravice.(graf č.8)⁹⁶

Je otázkou, jestli je veřejnost natolik politicky vzdělaná, a dokáže se orientovat v tradičním ideovém obsahu pojmů pravice a levice.

Graf č.8: Deklarovaná levo-pravá politická orientace
Sebezařazení na vizuální desetibodové stupnici

Česká republika

apol.prs

Pramen: Sociální spravedlnost 1991, 1995 (SoÚ, STEM).
ISSP 1996 (SoÚ, STEM)

Zdroj: Sociální spravedlnost 1991,1995(SoÚ. STEM). ISSP 1996 (SoÚ,STEM)

⁹⁵ Matějů,B., Řeháková,B.: Obrat do leva nebo proměna vzorců volebního chování sociálních tříd? Pracovní texty Sociálních trendů, 5/1997 Praha: Sociologický ústav AV ČR

⁹⁶ Šimončík,P.1996. Politické spektrum v České republice Sociologický časopis vol.32.NO.4 457-469

Od výsledků voleb v roce 1996 je rozložení občanů na levoprávé ose politického spektra stabilní. Vývoj volebních preferencí naznačuje, že za stabilitou voličského spektra se ukrývá změna v obsahu politické orientace.

Závěr:

Veřejné mínění je důležitým fenoménem v politické vědě. Politické strany, které si nechávají pravidelně vypracovávat průzkumy veřejného mínění ve volebních preferencích a dalších oblastech, mohou tyto výzkumy využívat ke zlepšení své pozice. V České republice proběhla změna ve vnímání levice a pravice. Levice zvýšila své preference na základě ztrát sociálních jistot jako důsledek náhlého růstu osobní svobody a odpovědnosti.

4.2 Analýza voleb

Pro tuto kapitulu jsem zvolila období parlamentních voleb v roce 1992 a voleb v roce 1996 jako mezník k bipolárnímu rozdělení levo-právěho spektra na dvě hlavní strany a to levicovou ČSSD a pravicovou ODS.

Volby

Výsledky voleb jsou reakcí občanů na volební programy a osobnosti, které je realizují. Politické strany předkládají své programy, jako dlouhodobé vize opřené o momentální sociální, ekonomickou nebo politickou realitu. Volby jsou mechanismem, kterým demokratická společnost projevuje většinovou vůli a řídí se jí. V zastupitelské demokracii jsou volby výběrem funkcionáře, který zastupuje zájmy lidu. Volby do zákonodárského sboru mají funkci symbolickou, protože legitimizují existenci a fungování politického systému a pravidelným hlasováním se formuje politická elita.

Parlamentní volby v moderních demokratických státech se opírají o takové pojetí volebního práva, kdy každý člověk má jeden hlas se stejnou hodnotou. Tím se zabezpečuje svobodná účast a rovný podíl všech občanů na správě státu

a společnosti. K tomu, aby mohly parlamentní volby probíhat skutečně spravedlivě, je třeba zajistit příslušné demokratické prostředí. Jde o kompletní uplatňování politických práv:⁹⁷

- 1) svoboda formovat organizace a sdružovat se v nich;
- 2) svoboda projevu;
- 3) právo volit;
- 4) volitelnost do veřejných úřadů;
- 5) právo politických představitelů soutěžit o získání podpory a hlasů;
- 6) alternativní zdroje informací;
- 7) instituce, které provádějí vládní politiku, jsou závislé na hlasech a ostatních formách preferencí.⁹⁸

Volební chování bývá zpravidla vysvětlováno jednak sociálně ekonomickými charakteristikami voličů (sociální třída, status, příjem, sociální identifikace), jednak jejich politickými postoji či hodnotami (skutečnými i deklarovanými). Tyto dvě skupiny navzájem propojených faktorů vytvářejí politicko-psychologické vazby voličů k politikům či stranám. Přes mnohorožnost hodnotového pole, ve kterém se formuje konkrétní volební rozhodnutí, bývá studium vlivu významných politických hodnot a postojů na volební chování často jednorozměrné, tj. zpravidla se hledá vliv určitého konkrétního postoje na volbu určité politické strany. Méně frekventovaný je přístup, pro který je charakteristické studium vlivu politicky relevantních hodnot a postojů v jejich vzájemné konkurenci na konkrétní politickou orientaci nebo dokonce na kontrastně definovaná volební rozhodnutí, tj. na pravděpodobnost toho, že člověk bude volit spíše jednu než druhou politickou stranu.⁹⁹

⁹⁷ Klíma, M.: Volby a politické strany v moderních demokraciích

⁹⁸ Dahl, R.A.: Demokracie a její kritici

⁹⁹ Sociologický časopis, XXXIV, (2/1998)

Analýza volebních výsledků voleb 1992 1996 L-ČSSD, P-ODS

Teoretická reflexe změny volebních preferencí:

Nové demokracie, které vznikly po roce 1989 spočívají v očekávání, že politická demokracie nutně, ba přímo automaticky vytvoří hospodářský blahobyť.¹⁰⁰ Po roce 1992 byla v ČR stranicko-politická soustava stabilizovaná a relevantní počet aktérů se ustálil na šesti. V období od voleb 1992 do voleb 1996 se začaly vyostřovat spory mezi ekonomy, kteří se snažili o liberalizaci ekonomiky a politiky, kteří řešili sociální a politické konflikty. Jak uvádí Dahrendorf, dochází k výrazným volebním úspěchům levicových stran, kdy sociální tenze vyvolané transformačními tlaky, s jistým zpožděním působí na politické postoje a volební chování.

V období mezi volbami roku 1992 a volbami v roce 1996 se staly hlavními aktéry levicová ČSSD a pravicová ODS, jako reprezentanti levice a pravice v systému politických stran. Ostrý protiklad se mezi těmito stranami vyhrocuje v otázkách rozpočtu, ekonomické a sociální politiky, zahraničního obchodu atd.

Viditelná stranická polarizace odrazila nepochybně existenci hlubší polarizace společnosti v názorech na důležitá témata, přičemž tato polarizace je patrná i v každodenní politické rétorice.¹⁰¹ Vývoj v období mezi volbami roku 1992 a volbami v roce 1996 tedy připouští, že se v české populaci vyjevily postoje, které spojují levo-pravou osu s vnímáním ekonomických a sociálních problémů s politikou.

Volby v roce 1992

Volby do Federálního shromáždění a národních rad se konaly 5. a 6.června 1992. Volební účast byla kolem 85%. Koalice ODS-KDS zvítězila a stala se tak nejsilnějším nástupnickým subjektem OF. Druhou byl Levý blok – seskupení komunistických stran. Ostatní strany, které se dostaly do parlamentu měly výsledky v rozpětí od 5 do 7%. Volební účast byla kolem 85%.

¹⁰⁰ Dahrendorf,R.: Hledání nového řádu str.97

¹⁰¹ Krause,K.: Systém politických stran v České republice. Sociologický časopis Vol.32, No.4.: 423-438

Sestavením vlády byl pověřen V.Klaus a v ČNR byla vytvořena středopravicová koalice ODS-KDS-KDU-ČSL-ODA se 105 poslanceckými mandáty. Dominantní postavení náleželo ODS s 10 ministerskými křesly. Viz. Tab.č.4.

Tab.č.4: Volební výsledky 1992

Politický subjekt	ČNR hlasy/%	SL FS hlasy/%	SN FS hlasy/%
Občanská demokratická strana a Křesťanskodemokratická strana	29,7	33,9	33,4
Levý blok	14,1	14,3	14,5
Česká strana sociálně demokratická	6,5	7,7	6,8
Liberálně-sociální unie	6,5	5,8	6,1
Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová	6,3	6	6,1
Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa	6	6,5	6,4

Zdroj: www.volby.cz

Volby v roce 1996

Volby se konaly 31.května-1.června 1996. Volební účast se pohybovala kolem 76%. Stranický systém se ustálil na 6 aktérech a začínají se zřetelně polarizovat dva póly ODS s 26,4% a ČSSD s 29,6%. KSČM (10,3%) a SPR-RSČ (8%) jsou v pozici odcizených stran. Dalšími stranami které se dostaly do parlamentu jsou KDU-ČSL (8,1%) a ODA (6,4%). ODA postupně ztrácí svou voličskou základnu. Viz tab.č. Výsledky voleb 1996.

Tab.č.4: Výsledky voleb 1996

Výsledky voleb PS PČR 1996

Politický subjekt	hlasy/%	mandáty
Občanská demokratická strana	29,6	68
Česká strana sociálně demokratická	26,4	61
Komunistická strana Čech a Moravy	10,3	22

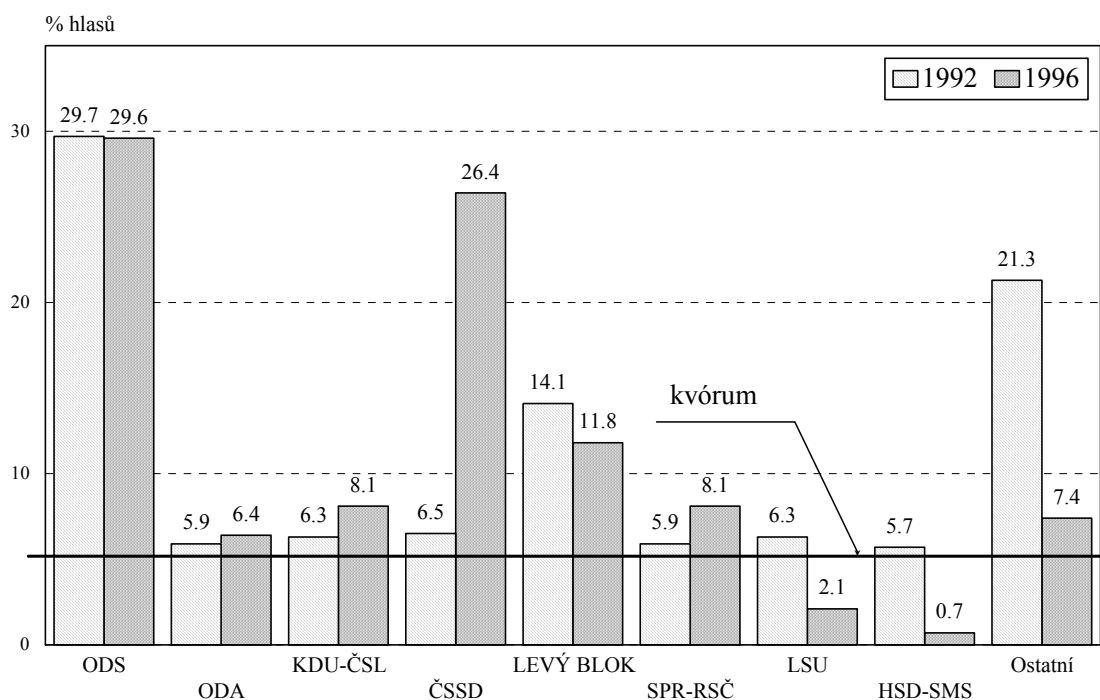
Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová	8,1	18
Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa	8	18
Občanská demokratická aliance	6,4	13

Zdroj: www.volby.cz

První roky transformace politického systému po roce 1989 nevyvolaly zřetelný propad sociální nejistoty, chudoby a dramatický pokles životní úrovně jako v jiných zemích. Růst volebních preferencí ve prospěch levicových stran může být charakterizován jako příklon k levici sociálních skupin a tříd, které k těmto situacím inklinují. ČSSD získala přibližně 6% hlasů v roce 1992 a 26,4 % hlasů v roce 1996. Pravicová ODS získala přibližně 33% hlasů v roce 1992 a 29,6% hlasů v roce 1996. Viz. Graf č.9 Výsledky voleb do Sněmovny v roce 1992 a 1996.

Jedním z faktorů, který ovlivnil volební úspěch ČSSD v roce 1996 bylo úspěšné vytvoření levicové opozice, která zdůrazňovala distanc od komunistů.

Graf č.9: Výsledky voleb do Sněmovny v roce 1992 a 1996

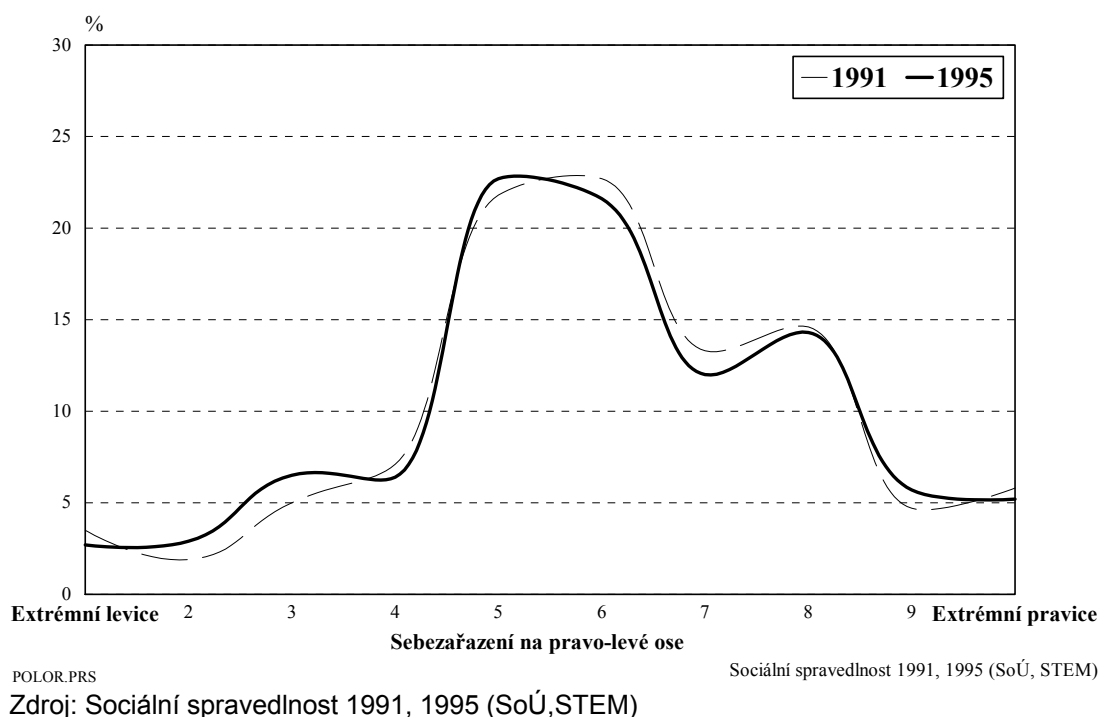

ELECT.PRS

Zdroj: Matějů,B., Řeháková,B.: Obrat do leva nebo proměna vzorců volebního chování sociálních tříd? Pracovní texty Sociálních trendů, 5/1997 Praha: Sociologický ústav AV ČR

Nárůst hlasů odevzdaných levici nebyl doprovázen změnou rozložení politické orientace v politických stranách. Politické orientace, které byly zjišťovány sebezařazením na škále levice-pravice byly v České republice ve sledované době pozoruhodně stabilní, tj.stále mírně vychýlené směrem k pravému křídlu (viz graf č. Rozložení populace podél pravo-levého osy politického spektra v roce 1991 a 1995). Stabilitu politické orientace způsobilo vyvržení obsahu pravo-levého spektra a ochladnutí pro-tržní euforie a změna v představách o ideálním poměru trhu a státu v působení na vývoj ekonomiky a řešení otázek sociálních nerovností.¹⁰²

Graf č.10: Rozložení české populace podél pravo-levé osy politického spektra v roce 1991 a 1995

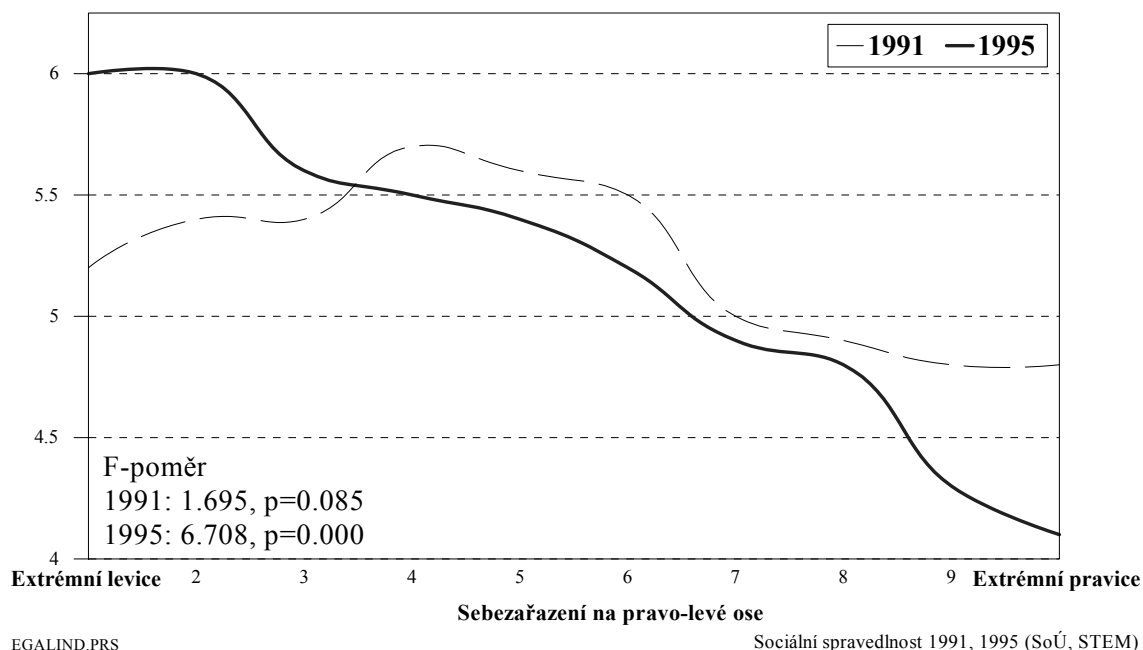

Analýza postoje obsahu pravo-levého spektra ukazuje, že u levicově orientovaných voličů postupně vyžívají konzistentní rovnostářské postoje a

¹⁰² Matějů,B., Řeháková,B.: Obrat do leva nebo proměna vzorců volebního chování sociálních tříd? Pracovní texty Sociálních trendů, 5/1997 Praha: Sociologický ústav AV ČR

jim odpovídající interpretace distributivní spravedlnosti, zatímco ti, kteří se identifikují s pravíci, nacházejí společnou platformu na zřetelněji a konzistentněji formulované anti-egalitární pozici¹⁰³ (Matějů a kol. 1995). Graf č.11 poskytuje jednoduchou ilustraci tohoto procesu.

Graf č.11: Postoje k rovnostářským normám distribuce podél pravo-levé osy politického spektra v České republice v roce 1991 a 1995 (Průměrné hodnoty indexu rovnostářství)

Zdroj: Sociální spravedlnost 1991, 1995 (SoÚ,STEM)

Tab.č.6: Volební výsledky ODS a ČSSD v % 1998-2010

	1998	2002	2006	2010
ČSSD	32,30%	30,20%	35,38%	20,98%
ODS	27,70%	24,50%	32,32%	20,22%

Zdroj: www.volby.cz

Závěr analýzy:

Nárůst počtu hlasů odevzdaných levici v letech 1992 a 1996 nebyl doprovázen změnou v politických orientacích (sebezařazení na škále levice-pravice). Tuto

¹⁰³ Matějů, P. a K. Vlachová. 1995. "Od rovnostářství k zásluhovosti. Česká republika mezi dvěma ideologiemi distributivní spravedlnosti." Sociologický Časopis, Vol. 31, No. 2, pp. 215-239.

změnu pravděpodobně způsobila změna obsahu pravo-levé osy politického spektra, kdy změna volebního chování byla způsobena posílením významu ekonomických a sociálních politických zájmů.

Volby přispěly k zpřehlednění politické scény, k jasnějšímu definování pozic politických stran i jejich voličů. Právce je dlouhodobě stabilní, pozice je podobně ustálená. Možnost dalšího posílení pravicových nebo levicových subjektů o jiné než středové voliče, tak zůstávají omezeny.¹⁰⁴

V období od voleb 1996 se žádné dramatické změny v rozložení sil dvou nejsilnějších stran na ose levice-právce neudály – viz Tab.č. Volební výsledky ODS a ČSSD. Proměny v počtech získaných hlasů jsou spojeny s aktuálními ekonomickými a sociálními podmínkami voličů.

¹⁰⁴ Sociologický časopis, XXXII (1996/4)

ZÁVĚR

Politická rozhodnutí se bezprostředně dotýkají všech občanů žijících v demokratickém státě. Je jen na politickém vzdělání jednotlivce, zda se dostatečně identifikuje s politickou stranou, na různé straně levopřavého spektra a projeví tak svou podporu ve volbách. Při rozhodování, ke které straně se přiklonit by měla být nejen snaha o individuální prospěch, ale také morální uvědomění a solidarita s ostatními.

Pro pochopení dějů, které se odehrávají v současnosti na politické scéně je nutné znát historický kontext a postupný vývoj. Ideologie levice a pravice vznikaly v závislosti na aktuální problémy různé doby a různé společnosti. Konzervativní myšlení mělo touhu zachovat status quo. Liberální teze hlásaly myšlenku Laissez faire a socialisté se snažili o sociální rovnost a vznik sociálního státu. Levice byla původně masovou stranou oproti pravici, která byla výsadou elit. Každá forma má svá pozitiva i negativa v aktuální situaci občanů, kterých se bezprostředně týká.

Česká republika prošla zajímavým vývojem, První Československá republika jako samostatný stát, fungovala na demokratických principech v politickém multipartismu a volné soutěži politických stran. Změna přišla po druhé světové válce, kdy se levicová komunistická strana dostala k moci a zabezpečila si tak na více než 40 let vládu a kontrolu nad celým státem. Transformace celého systému, která se děje od přelomového roku 1989 je velmi zajímavá. Levicové i pravicové strany se znovu vytvořily ve svobodném státě (mimo jiné) buď z masového Občanského fóra nebo jako nositelky tradice První republiky.

Postoje jednotlivců k levici a pravici byly ovlivněny euforií z transformace společnosti, a následným „vystřízlivěním.“ Tento fakt je nejvíce patrný na volebních výsledcích z roku 1996, kdy došlo k bipolárnímu rozdělení na politickém spektru, který trvá do dnes. Levicový voliči, kteří se přikláněli

k pravicové politice se v důsledku ekonomické a sociální situace přiklonili ke své původní orientaci.

Klesá na významu pozic politických stran na levoprávním spektru, protože politické strany se snaží o programovou politiku k oslovení co nejširší voličské základny. V programech levicových i pravicových stran jsou tak ukotveny mnohé liberální principy. Některé diametrální rozdíly v názorech však setrvávají. Otázkou zůstává, na kolik jsou strany ať už patří do levého nebo pravého spektra, svou programovou politiku realizovat.

SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

CABADA, Ladislav, ŠANC, David, Český stranický systém ve 20. Století. 1. Vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-50-4

ČALLOUD, D., FOLTÝN, T., HAVLÁK, V., MATUŠKOVÁ, A. (EDS.). *Volby do poslanecké sněmovny v roce 2006*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-108-6

DAHRENDORF, Ralph, Hledání nového řádu. 1. Vyd. Praha: Nakladatelství Ladislav Horáček, 2007. ISBN 978-80-7185-719-8

FIALA, P., HOLZER, J., STRMISKA, M A KOL. *Politické strana ve střední a východní Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně. 2002. ISBN 80-210-3036-4.

FUKUYAMA, F. *Budování státu podle Fukuyamy*. 1. vyd. Praha: Alfa publishing, 2004, ISBN 80-86851-09-5

GBŮROVÁ, M., Lávica a pravica. 1. Vyd. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2004. ISBN 80-8068-293-3

HEYWOOD, Andrew, Politická teorie. 1. Vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-41-4

HEYWOOD, Andrew, Politologie. 1. Vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-95-5

MAREŠ, M. *Etnické a regionální strany*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003. ISBN 80-7325-026-8.

MAREŠ, M. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. 1. vyd. Brno: Barrister and Principál, 2003. ISBN: 80-86598-45-4.

MATĚJŮ, B., ŘEHÁKOVÁ, B.: *Obrat do leva nebo proměna vzorců volebního chování sociálních tříd?* Pracovní texty Sociálních trendů, 5/1997 Praha: Sociologický ústav AV ČR

MATĚJŮ, P., K. VLACHOVÁ. 1995. "Od rovnostářství k zásluhovosti. Česká republika mezi dvěma ideologiemi distributivní spravedlnosti." Sociologický časopis, Vol. 31, No. 2

MIŠOVIČ, J. a kol. *Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění*. 1. vyd. Oregó, 2010. ISBN 978-80-86741-94-9

NOVÁK, Miroslav, Systémy politických stran. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-22-2

SARTORI, G. *Strany a stranické systémy*. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. ISBN 80-7325-062-4

SRB, Vladimír, 1000 let obyvatelstva českých zemí. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3

SRB, V., HIRTLOVÁ, P. *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. 1.vyd. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, Academia Retum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, s.r.o., 2007. ISBN 80-86879-08-9.

PŠEJA, Pavel, Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998. 1. Vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-069-1

VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. 1.vyd. Praha: Portál. 2003. ISBN 80-7178-718-3.

WINTR, J. *Principy českého ústavního práva*. 1.vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. ISBN 80-86861-75-9

Zákon č.424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích.

Zákon č. 100/1960Sb. Ústava Československé socialistické republiky

Zákon č.1/1993 Ústava České republiky

ŽALOUDEK, Karel, Encyklopedie politiky. 2. Vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 1999. ISBN 80-85983-75-3

KLÍMA, Michal, Volby a politické strany v moderních demokraciích. 1, vyd. Praha: Radix, 2003. ISBN 80-86031-13-6

Internetové zdroje:

Politický program ODS [online] dostupný z <http://www.ods.cz/politicky-program/politicky-program-ods#polozka6>

Politický program ČSSD [online] dostupný z <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

Šimončík,P.: Politické spektrum v ČR [online] dostupný z
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/996de55c96dfdccaf824f5b450b753a03fbbcd7_284_457SIMON.pdf

Večerník,J.: Staré a nové ekonomické nerovnosti Sociologický časopis XXXI (3/1995) [online] dostupný z
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/9eb336e91d7f22c14ec658a3201f05567169a304_329_321VECER.pdf

Kunštát,D.: Sociální a demografický profil voličského zázemí českých politických stran [online] dostupný z
http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100066s_Volici.pdf

Vinopal,J.: Empirická zkušenost levo-pravé orientace [online] dostupný z
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/107d2ea5ddb12954f6e3955e222db76ea51a6675_585_109vinopal32.pdf

SEZNAM POUŽITÉ ZAHRANIČNÍ LITERATURY A PRAMENŮ:

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ:

Tab.1: Lineární politické spektrum

Tab.2: Volby do Říšské rady podle všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 a 1911

Tab.3: Volby do ústavodárného shromáždění

Tab.4: Volební výsledky 1992

Tab.5: Výsledky voleb 1996

Graf 1: Lineární politické spektrum

Graf 2: Voliči v parlamentních stranách podle vzdělání

Graf 3: Voliči v parlamentních stranách podle osobního příjmu

Graf 4: Voliči v parlamentních stranách podle věku

Graf 5: Voliči v parlamentních stranách podle pohlaví

Graf 6: Voliči v parlamentních stranách podle ekonomické aktivity

Graf 7: Voliči v parlamentních stranách podle pozic v zaměstnání

Graf 8: Deklarovaná levo-pravá politická orientace

Graf 9: Výsledky voleb do sněmovny v letech 1992 a 1996

Graf 10: Rozložení české populace podél levo-pravého spektra v roce 1991 a 1995

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora:	Lucie Urbanová
Obor:	Hospodářská politika a správa
Forma studia:	kombinovaná
Název práce:	Dynamika a vývoj vztahů v pravo- levém spektru
Rok:	2012
Počet stran textu bez příloh:	63
Celkový počet stran příloh:	
Počet titulů české literatury a pramenů:	26
Počet titulů zahraniční literatury a pramenů:	
Počet internetových zdrojů:	6
Vedoucí práce:	Doc.PHDr.Radomír Havlík, CSc.